

idrak

Dini Araştırmalar Dergisi / Journal of Religious Studies

Cilt / Volume-4 • Sayı / Issue-1 • Haziran 2024

Cilt | Volume: 4 • Sayı | Issue: 1

15 Haziran | June 15, 2024

Keşanlı Zihnî Dîvânı'nın Müellif Nüshasındaki Arapça Şiirler ve Risalelerin İncelenmesi

Arabic Poems and Treatises in Author's Copy of Keşanlı Zihni Dîwân

Hüseyin Avcı

Dr., Osmangazi Üniversitesi, Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanlığı,
Eskişehir/Türkiye.

*Ph.D., Osmangazi University, Department of Health, Culture and Sports,
Eskişehir/Türkiye.*

haffanavci71@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9638-3645

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 31 Mart | March 2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 29 Mayıs | May 2024

Yayın Tarihi | Date Published: 15 Haziran | June 2024

Atıf | Cite as

Avcı, Hüseyin. "Keşanlı Zihnî Dîvânı'nın Müellif Nüshasındaki
Arapça Şiirler ve Risalelerin İncelenmesi". *İdrak Dini Araştırmalar
Dergisi* 4/1 (Haziran 2024), 70-126.

Telif | Copyright

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve
çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

*Authors publishing with the journal retain the copyright to their work
licensed under the CC BY-NC 4.0.*

Keşanlı Zihnî Dîvânı'nın Müellif Nüshasındaki Arapça Şiirler ve Risalelerin İncelenmesi

Öz

Klasik Türk Edebiyatında kaleme alınan dîvânlar Türkçenin dışında Farsça ve Arapça yazılan manzum ve mensur çalışmaları da bünyesinde barındırmaktadır. Türkler, İslam dinine girişlerinden itibaren, özellikle de Selçuklu döneminde Arap ve Fârisî halklarla birlikte yaşamış, edebiyat alanında da hem Klasik Türk Edebiyatının başladığı dönem itibarıyla hem de coğrafi-kültürel şartlar gereği Arap ve Fars Edebiyatından etkilenmişlerdir. Denilebilir ki Klasik Türk Edebiyatı, Arap Edebiyatı ve Fars Edebiyatı iç içe geçmiş, hem şekil hem de içerik anlamında birbirlerinin tesiri altında kalmışlardır. Keşanlı Zihnî Dîvânı hakkında günümüze dek muhtelif araştırmacılar tarafından çalışmalar yapılmıştır. Ancak dîvânın müellif nüshası da olan İspanya nüshası ilk olarak Muhammet Nalbat tarafından gündeme getirilmiş ve bir makaleyle tanıtılmıştır. İçeriğinde gazeller, kasideler, kıtalar ve mensur metinler barındıran müellif nüshasında diğer nüshalardan farklı olarak Arapça şiirler ve Arapça mensur bölümler de bulunmaktadır. Şairin özellikle şiirleri, ifade biçimi bakımından basit ve akıcıdır ancak risalelerinde kullandığı Arapça ifade biçimi karmaşık ve yetersizdir. Cümle kurguları ve nahiv kurallarına riayeti zayıftır. Müellifin bizzat kaleme aldığı ve diğer nüshalarda bulunmayan bazı bilgiler de ihtiva eden bu nüsha şairin tüm çalışmalarını topladığı bir külliyyat mahiyetindedir. Bu çalışmada dîvânda geçen söz konusu Arapça şiirler ve risaleler incelenecek ve Türkçeye tercümesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Keşanlı Zihnî, Dîvân, Müellif Nüshası, Arapça Şiirler

Arabic Poems and Treatises in Author's Copy of Keşanlı Zihnî Dîvân

Abstract

Diwan written in Classical Turkish Literature include verse and prose works written in Persian and Arabic as well as Turkish. Turkish people have lived together with Arab and Persian people since their conversion to Islam, especially during the Seljuks period, and in the field of literature, they have been influenced by Arabic and Persian Literature, both since the period when Classical Turkish Literature began and due to geographical-cultural conditions. It can be said that Classical Turkish Literature, Arabic Literature and Persian Literature have been intertwined and been under the influence of each other in terms of both form and content. Various researchers have worked on Keşanlı Zihnî Diwan until today. However, the Spanish copy, which is at the same time author's copy of the Diwan, was first brought up by Muhammet Nalbat and introduced with an article. Unlike other copies, author's copy, which contains ghazals, eulogies, stanzas and prose texts, also includes Arabic poems and prose sections. The poet's poems are particularly characterized by their simple and fluent expression, whereas the Arabic expression used in his treatises is complex and inadequate. The sentence structures and adherence to syntax rules are weak. This copy, which is written by the author himself and contains some information that is not found in other copies, constitutes a comprehensive collection gathering all of the poet's work. In this study, the aforementioned Arabic poems and treatises in the Diwan will be examined and translated into Turkish.

Keywords: Turkish Literature, Keşanlı Zihnî, Dîvân, Author's Copy, Arabic Poems.

Giriş

Klasik Türk Edebiyatının en temel ürünü sayılan ve şairlerin özellikle şiirlerini ve sair çalışmalarını topladıkları dîvânlar Türkçeye birlikte Fars ve Arap dillerinde kaleme alınan manzum ve mensur eserler de ihtiva etmektedir. Yüzyıllar boyu Arap ve Fârisî halklarla birlikte yaşayan Türkler, bunun doğal sonucu olarak etnik, kültürel ve sosyal alanlarda bu iki toplumla çok yakın ve ciddi boyutlarda etkileşimlerde bulunmuşlardır. Bu durumun dil ve edebiyata yansımaları ise kaçınılmazdır. Türk Edebiyatında dîvânlar, şairlerin şiirleri ve edebî çalışmaları dışında, hayatlarına ve yaşadıkları döneme dair bilgiler içeren külliyat türü eserlerdir.¹ Klasik Türk Edebiyatında telif edilen dîvânlar Türkçenin yanı sıra Farsça ve Arapça yazılan manzum ve mensur çalışmalar da ihtiva etmektedir. İslam'ı kabullerinden itibaren, özellikle de Selçuklu döneminde Arap ve Fârisî toplumlarla birlikte yaşayan Türkler edebiyat alanında da hem Klasik Türk Edebiyatının başladığı dönem itibariyle hem de coğrafî-kültürel şartlar gereği Arap ve Fars Edebiyatından etkilenmişlerdir. Klasik Türk Edebiyatı, Arap ve Fars Edebiyatıyla hercümerç olmuştur.² Bu meyanda teşekkül eden Osmanlı dönemi Türk Edebiyatı da Tanzimata kadar Arap ve Fars Edebiyatlarına has kaside, gazel, mesnevî ve rubâî gibi türlerde eserler vermiş, başta aruz vezni olmak üzere Arap ve Fars Edebiyatının kurumlaşmış uygulama ve gelenekleri Türk Edebiyatında kendine yer bulmuştur. Böylece Türk Edebiyatı, Türklerin İslam Medeniyetine dahil olmadan önce var olan, kendilerine has edebî gelenekleri ve nazım şekillerinden farklı olarak,

¹ Muhammet Nalbat, "Keşanlı Zihnî ve Dîvânı'nın Yeni Tespit Edilen Müellif Nüshası Üzerine", *Turkish Studies Dergisi* 17/2 (Haziran 2022), 669.

² Sadık Armutlu, *Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri Şahsiyetler, Türler, Gelenekler (I-II)* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2021), 18-46.

kendilerine temel olarak kabul ettikleri İslam Medeniyeti Edebî tarzını şeklen ve içerik olarak bir değişikliğe tabi tutmadan ve estetiğini ve klasik yapı unsurlarını hiç bozmadan uygulamış, 18. yüzyılın sonlarına kadar devam ettirmiştir. Nedîm ve Şeyh Gâlib gibi şairler bu yüzyılın sonlarına kadar yaşayan ve Klasik Türk edebiyatının son büyük temsilcileri olarak öne çıkan isimlerdir.

Osmanlı döneminde 18. yüzyıl, şair sayısının çokluğu ile göze çarpmaktadır. Ancak bu dönem şairleri sayılarının çokluğuna rağmen edebî yönden çok da üretken değillerdir. Öyle ki çoğunlukla kendilerinden önceki nesilleri taklitten ziyade bir faaliyet içerisinde olmamışlardır. 18. yüzyılın edebî şahsiyetlerini aktaran tezkirelere göre bu dönemde yaşayan ve dîvânı olan şairlerden “Zihnî” mahlasını kullanan 10 kadar şaire rastlanmaktadır. Bunlardan birisi de araştırmamıza konu olan Keşanlı Seyyid Mehmed Sa’îd’dir.

1. Keşanlı Zihnî- Seyyid Mehmed Sa’îd’in Hayatı

18. yüzyıl dîvân şairlerinden “Zihnî” mahlaslı Keşanlı Seyyid Mehmed Sa’îd hakkında yapılan araştırmalarda hem onun hakkında bilgi veren kaynakların az hem de bu kaynaklardaki bilgilerin oldukça yetersiz olduğu görülmektedir.³ Hemen tüm kaynaklarda birkaç satırı

³ Bu kaynaklardan bazıları şöyledir. Mehmet Nuri Çınarcı, *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü’şşu’ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 52-53; Silâhdâr-zâde Mehmed Emin, *Tezkire-i Silâhdâr-zâde*, çev. Furkan Öztürk (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008), 111; Bağdatlı İsmail Paşa, *Keşfü’z-zunûn zeyli*, Haz. Şerafettin Yaltkaya (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1972), 2/503; Seyyid Abdülfettâh Şefkat, *Şefkat Tezkiresi (Tezkire-i Şu’arâ-yı Şefkat-i Bağdâdi)* haz. Filiz Kılıç (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 121; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, çev. M. A. Yekta Saraç (Ankara: TÜBA Yayınları, 2016), 74; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1714; Mehmed Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, çev. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatçı (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 1, 294; Özge Öztekin, “Zihnî Seyyid Mehmed Sa’îd Zihni Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. TEİS, “Türk Edebiyatı İsimler

geçmeyen bilgilere göre adı Mehmed olmakla beraber künye ve mahlasıyla birlikte Zihnî Seyyid Mehmed Sa'îd olarak tanınmaktadır. Keşanlı olduğu üzerinde ittifak vardır ancak doğum tarihi hiçbir kaynaktan verilmemiştir.⁴ Ayrıca doğduğu belde olan Keşan'da mahkeme katipliği yaptığı ve Osmanlı Padişahı 3. Selim dönemi şairlerinden olduğu da ifade edilmektedir.⁵ Ailesi hakkında da herhangi bir bilgi bulunmayan şairin babasının, yine müellife ait bir gazelden hareketle şair ve edip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca şairin dîvânı incelendiğinde Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin soyundan bir seyyid olduğu ve Bektâşî cemaatinin müntesiplerinden olduğuna dair bilgilere rastlamak mümkündür.⁶ Şairin dîvânında bazı devlet adamlarına methiyeler yazdığı görülmektedir. Bunlar arasında tamamı 1. Abdülhamid dönemi bürokratlarından olan Sadrazam Darendeli Mehmed Paşa (öl. 1198/1783), Edirne A'yânı Damat Hacı Mustafa Efendi, Reîsü'l-kuttâb Abdürrezzâk Efendi, Darphane Emîni Yusuf Ağa ve İzzet Ahmet Paşa bulunmaktadır. Şairin herhangi bir padişaha methiye yazmamış olması onun sarayla yakın olmadığı intibahını uyandırmaktadır.⁷

Sözlüğü". Erişim 15 Mart 2024. <http://teis.yesevi.edu.tr>. Sadık Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı-İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük* (Ankara: AKM Yayınları, 1994), 99.

⁴ Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1714; Şefkat, *Şefkat Tezkiresi*, 121; Tuman, *Tuhfe-i Nâîlî*, 1, 294.

⁵ Keşanlı Zihnî dîvânı İspanya nüshasını ilk kez yayımlayan Muhammet Nalbat, müellifin 3. Selim dönemi şairlerinden olduğu bilgisine III. Selim'in 1789'da tahta çıktığını beyanla ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Nalbat, "Keşanlı Zihnî ve Dîvânı'nın Yeni Tespit Edilen Müellif Nüshası Üzerine", 676.

⁶ Nalbat, "Keşanlı Zihnî ve Dîvânı'nın Yeni Tespit Edilen Müellif Nüshası Üzerine", 662; Keşanlı Zihnî, Dîvân-ı Zihnî (İspanya: İspanya Milli Kütüphanesi, El Yazmaları Koleksiyonu, MSS/12203), 62; <http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000258865&page=1>.

⁷ Nalbat, "Keşanlı Zihnî ve Dîvânı'nın Yeni Tespit Edilen Müellif Nüshası Üzerine", 663.

2. Edebî Kişiliği ve Eserleri

Şairin biyografisini içeren eserlerde onun edebî şahsiyeti veya dîvânının içerik ve tavsîfine dair bilgi yoktur. Sadece Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey Tezkiretü'ş-Şu'arâda kısa bir değerlendirme yapmış ve dîvân için "düşük seviyeli ve kusurlu" ifadelerini kullanmıştır.⁸ Bu mülâhaza göstermektedir ki Keşanlı Zihnî, yaşadığı dönemde bilinmekle beraber şiirleri edebî açıdan takdir ve taltif görmemiştir. O, dîvânının giriş bölümünde hem şiirlerini yazma sebebini hem de edebî üslubunu açıklarken şu ifadeyi kullanır:

Okuyanları cehalete sürükleyen yahut boş vakitlerde (eğlencelik olarak) değerlendirilen şiire lanet olsun. (Şiir) sağlam zihinlere bir rehber ve yüce idraklere bir yol olarak bu minval üzere Allah korkusuyla (insanları), zellikten uzaklaşarak tekamülü gerçekleştirme yönünde râğbete sevk edendir. İşte bu aynen "Şi'r-i Mantıkî'nin tarifidir.

Müellif bu ifadeleriyle Türk Edebiyatında hikemî tarzın temsilcisi olarak görülen ve şiirde manayı ön planda tutarak insanları düşünmeye sevk eden manzumeler kaleme alan Nâbî'nin (öl. 1124/1712) izinden gittiğini de beyan etmiş olmaktadır.

Dîvânındaki dibâcesinden anlaşıldığı üzere müellife göre şiir öncelikle ahlak temelli nasihatler içermeli ve okuyanları düşündürmeli, mutlak surette belîğ ve mevzûn olmalı, fasih ve anlaşılır bir dil kullanılmalı, baştan sona bir tertip ve nizamla yazılmalıdır.⁹ Dîvândaki gazeller incelendiğinde, şairin, kendi şiir anlayışına muvafık olarak okuyucuyu yormayan bir ifade biçimi ve

⁸ Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, haz. Mehmet Nuri Çınarcı (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2019), 46-47.

⁹ Mustafa Han, *Keşanlı Zihnî Divânı - İnceleme-Tenkitli Metin*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 42.

akıcı bir üslup kullandığı görülecektir. Müellif şiirlerini gayet sade ama beliğ, tasannu' endişe taşımayan gösterişten uzak bir dille kaleme almıştır.

Kaynaklarda Keşanlı Zihnî'nin dîvânından başka iki eserinden daha bahsedilmektedir. Bunlardan ilki Şâkirî mahlaslı bir şairin yazdığı lugaz türü şiirleri şerhettiği *Şerh-i Şathiye-i Şâkiri'*dir.¹⁰ Diğeri ise Osmanlı Müellifleri, Tuhfe-i Nâilî ve Arif Hikmet Tezkiresi'nde zikredilen ancak bugüne kadar herhangi bir nüshasına rastlanmayan *Vasl-âbâd* isimli eseridir.¹¹

3. Dîvânın İspanya Nüshasının Özellikleri

Söz konusu nüsha, İspanya Milli Kütüphanesi El Yazmaları Bölümünde Erzurumlu Zihnî başlığı ve MSS/12203 numarasıyla tescilli olup, 171 varaktan oluşmaktadır ve bizzat müellifi tarafından yazılmıştır. Eser Türkçe, Arapça ve Farsça manzûm ve mensûr metinler içermektedir. Nüshada, diğer beş nüshada¹² olmayan kaside ve risaleler de yer almaktadır. Mesela İspanya nüshasında 506 gazel varken diğer nüshalarda toplam 322 gazel bulunmaktadır.

Dîvânın İspanya nüshasında bir dibâce, 506 şiir ve üç risale vardır. Şair dibâce kısmında daha ziyade şiir sanatına bakışına, şiir yazma sebeplerine ve edebî görüşlerine yer vermekte ayrıca yaşadığı dönemin edebî havası ve şartları hakkında da bilgiler sunmaktadır. Dîvânda bulunan şiirler kaside, gazel, müztezat, murabba', terkîb-i bend, tahmis ve kıta nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır.

¹⁰ Nalbat, "Keşanlı Zihnî ve Dîvânı'nın Yeni Tespit Edilen Müellif Nüshası Üzerine", 664.

¹¹ Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 74; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 294; Arif Hikmet Bey, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 46-47.

¹² Han, *Keşanlı Zihnî Dîvânı - İnceleme-Tenkitli Metin*, 21.

Keşanlı Zihnî'nin dîvânında kullandığı dil sade, anlaşılır ve yalındır. Şiirlerinde aşk, tasavvuf, hikmet ve nasihat konularını işlemiştir. Aşk şiirlerinde müellif, gül ile bülbül, Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha, Ferhad ile Şirin, Vamık ile Azra, mum ve pervâne gibi bilindik sembollere atıflar yapmış, onlar üzerinden hislerini dile getirmiştir. Tasavvuf içerikli şiirlerinde zâhidâne ifadelerle kamil insan ve tevhid kavramlarını işlemiş, Veysel Karanî, Hallâc-ı Mansur, Mevlana Celaleddin ve Abdülkadir Geylânî gibi tasavvûfî şahsiyetlere yer vermiştir. Bilhassa Hz. Ali (r.a.), Hz. Hüseyin (r.a.) ve Kербela konulu şiirleriyle Bektâşî inanış ve teamüllerine ilgi ve aşinalığını da izhar etmiştir.¹³

Keşanlı Zihnî'nin dîvânında üç Arapça risalesi bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin başlığı "*Sûfiyye ile Mütekellimîn meyânını tevfiik Dimnında Sarığı Güzel Muhammed Paşa iradesiyle Mahrûse-i Vidinde telif olunan risaledir*" şeklindedir. Bu risalede kelam disiplini çerçevesinde iman ve İslam kavramları üzerinde durulmakta, tasdik ve taklit kavramları ayrıntılı olarak irdelenmektedir.

İkincisi "*Muhsinzade Kethudâsı Hacı Memiş Efendi ile Mübâhasemiz Hilâlinde İskâten lehû Tertip Olunan Risaledir*" başlığını taşımakta ve Kur'ân-ı Kerîm'in fesâhat ve belagat bakımından muciz olduğu, hem lafzan hem manen eşsiz ve benzersiz olduğu üzerinde durulmaktadır. Kur'ân ayetlerinin te'vilini sadece Allah'a (c.c.) ve ilimde rusûh sahiplerine tahsis eden müellif, Kur'ân'ın te'vil açısından da muciz bir kitap olduğunu vaz ettiği şer'î ve muşahhas delillerle iddia ve beyan etmektedir.

¹³ Nalbat, "Keşanlı Zihnî ve Dîvânı'nın Yeni Tespit Edilen Müellif Nüshası Üzerine", 669-676.

Üçüncü risale ise “*Mahrûse-i Niş'de Yeniçeri Efendisi İltimasıyla Tertip olunmuştur*” başlığıyla verilmektedir. Bu bölümde büyü, tılsım, göz değmesi gibi halk arasında çok konuşulan konular hakkında görüşlerini serdeden müellif, irhâs, mucize, keramet, meûnet, istidrâc ve ihânet kavramlarını kendi zaviyesinden izah etmekte ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) maruz kaldığı büyüye dair rivayetleri aktarmaktadır.

Müellif, dîvânın tümü dikkate alındığında farklı konu ve içeriklerde şiirler kaleme almıştır. Sadece Arapça şiirleri söz konusu olduğunda ise onun ağırlıklı zühd ve takva (hikemî) içerikli şiirler yazdığı söylenebilir. Bu şiirlerden bir tanesi gazel, bir tanesi de methiye konuludur. İnsanları düşündüren, ahlakî nasihatler ihtiva eden ve lafızdan çok manayı ön plana çıkarmaya çalışan şair, fesâhatten de taviz vermemeyi yeğlemiştir.

4. Keşanlı Zihni Dîvânındaki Arapça Şiirler

1. Şiir ¹⁴

Altı beyitten ibaret Gazel içerikli bir şiirdir. Tef'ileleri belirlenememiştir.

1- Güneş, bu (uçsuz bucaksız) sahranın (her bir köşesini) ve şu beldeyi aydınlattı. Sevgili (sevilenler) bu bedende ruhtan başka bir şey değildir.

2- Ey gözleri (bakanları) kendine esir eden gözü sürmeli! (Kimse ondan gözlerini alamaz, zira) onun gözlerinde (bakışlarında en küçük bir) hastalık (kusur) yoktur.¹⁵

¹⁴ Keşanlı Zihnî, *Dîvân-ı Zihnî* (İspanya: İspanya Milli Kütüphanesi, El Yazmaları Koleksiyonu, MSS/12203), 35.

¹⁵ Necm suresi 17. Ayete atıf vardır.

3- O gözlerin (sahibinin) talipleri, onun muhafızlarından, ifşa ederek insanların kendisine meftun olmasına sebep olan o gözlerdeki esrarı talep ederler.

4- Çok(luk) (aslında) tektir. Tek ise çoğun (çokluğun) özüdür, aynıdır. Buzun aslı sudur, su ne kadarsa buz da o kadardır.

5- Aşkın kutbu bize “alın şu yardımımı, desteğimi” dedikten sonra bizden korku da ümit de yok oldu, ortadan kalktı.

6- (Denilir ki) kişinin karakteri (vasıfları) görüldüğünden farklı değildir değişmez. Bunun aksi, bana “ben aslanım” diyen kişinin (bu sözleriyle) ile ispat edilmiştir.

Ara beyit

Kıta nazım şekliyle yazılmıştır. Şairin kendine duasıdır (Fahriyye)

Ey zamanın kaynağı/sahibi, Zihniye özendiği/ilgilendiği (ne varsa) ihsan et, ver. Onu biraz bile olsa (doğru yoldaki) firkalardan ayırma/saptırma. (Tek) Medet (yardım/güç) sahibi Allah'tır.

2. Şiir¹⁶

Zühd ve takva içerikli altı beyitten oluşan bu şiir kıta olarak nazmedilmiştir.

1- Vuslata âşık olanların hüsrancıları aşikâr oldu. Hidayet ehli olanlar, onların (düşükleri hüsrancı olan) isyanlarını keşke görebilse.

¹⁶ Keşanlı Zihni, *Dîvân-ı Zihni* (El Yazmaları Koleksiyonu, MSS/12203), 75.

2- Onların terazileri, aşk pazarında insafı, adaleti ortadan kaldırdığında, güzelliğin güneşi, kalpleri akrep burcuyla (adeta) sokmaktadır.

3- Güzellik suyunu boşa harcadılar, tüm servet pınarları kurudu, ellerinden gitti. Böylece daha gençlik çağlarında (aşka olan) susuzlukları yok oldu, öleyazdı.

4- Onlar bize iyilik yaptıklarını sanadursunlar, bilakis onlar bizim düşmanımızdır. Onların dostları, yoldan çıkanlardır, sapkınlardır.

5- Ancak apaçık ortada olanlar dışında (manevi) bir şey göremeyenler var ya işte onların imanlarının sahih olmadığına galiba ikna oldum.¹⁷

6- Ben, onların gençliklerinde âşıklara gizliden neler yaptıklarını haber aldıktan sonra ihtiyarlıklarında gelen zühdden pek hayır ummuyorum.

Ara beyit

“Eğer Zihni insanlara karşı fahr ile (övünerek) gelirse onu başışlayın, mazur görün. (Bilirim) Onların iyilikleri, güzellikleri (beni kınayıp yüz çevirecek) kadar düşük seviyeye inmemiştir.”

3. Şiir¹⁸

Başlık: Sadr-ı Esbak Dârendevî Muhammed Paşaya istiğâse (yardım talebi) dımında (içeren) takdim.

¹⁷ Kehf suresi 22. Ayete atıf vardır.

¹⁸ Keşanlı Zihnî, *Dîvân-ı Zihnî* (El Yazmaları Koleksiyonu, MSS/12203), 145.

Kadise nazım şekliyle kaleme alınan 28 beyitlik şiir “gazelliyye” ile başlamakta, ardından hüsn-ü tahallus ile asıl konu olan zühd ve takvaya geçilmektedir.

1- Benim sevgilim pırıl pırıl parlayan bir nur gibidir. Öyle ki onu dolunaylardan başka kimse kıskanmaz.

2- O yücelikte bütün âşıklardan daha yücedir. O güzeldir, azametlidir, izzetinefis sahibidir.

3- (Onun aşkıyla) hem ruhum hem bedenim azap çekiyor. Kalbim de onun aşkıdan yaralarla doldu.

4- Onun ayrılığı beni gam ve kedere gark ederken, onun (varlığı) iyiliği sevincimi artırır.

5- Ondan ayrı geçen günlerde nice kesirler (dakikalar) kareler (saatler) kökler (günler) saydım.

6- Aşk yüzünden başıma gelmeyen kalmadı. Önce aşk azabı sonra vuslat ardından da ayrılık.

7- (Aşk uğrunda) ölmem, âşıklara sevginin (ne demek olduğunu) öğretirken (bütün) kabirler (aşk acısı çekenler) benim kabrime sığınurlar.

8- Kötülüğün ne olduğunu biz düşmanlardan öğrendik. Kendilerine kadınları rehber edinen (aşk yüzünden onların peşinden koşan) erkeklerin durumu budur.

9- Ey dostlarım bana (ne olur) yardım edin. Sizin yapacağınız yardımların ecri büyük olacaktır.

10- Vefa, sevgilinin kalbinden yok olup gitmiş. Âşıklarda da (bu yüzden) şuur (diye bir şey) kalmamış.

11- Ayrılık orucunun iftarı vuslattır. Bu iftarı da sahur (sevgiliye kavuşmanın büyüyle sabahlamak) takip eder.

12- Sevgili, âşıkların kaderin bir cilvesi olarak öldürür. Onun insan neslinden (feleğe kurban edilmek üzere) adakları vardır

13- Ayrılık, bize zindan olarak yeter. Ey (günahkârları cezalandırma konusunda acele etmeyip lütfuyla muamele eden) Allah'ım! Ben halimi kime anlatabayım.

14- Ben, emeller, arzular vadisinde (Allah'a) muhtaç biriyim. (Bu konuda) sabırlıyım (biliyorum ki) neticede bütün işler Allah'a döner (ve nihâî hükmü O verir).

15- Ebedî cennetler bize fayda vermez, Huriler de sevgilinin yerini asla tutamaz.

16- Fani olmayan hiçbir mahlûk yoktur. Her gencin ömrü de gelip geçicidir.

17- (Bu fani dünyada) söylenen sözler (bir gün gelir) değerini yitirir, yapılan işler kıymetini kaybeder, eksik kalır.

18- Zaman (felek, her daim) yırtıcı, düşman, fesatçı bir köpek gibi benim ayaklarımı ısırarak (işlerime ket vurmaya) ister.

19- Allah korkusu fazilet ehlinin (daima kalbindeyken), cahilin ise (cehaletinden kaynaklı) cesaretinden başka bir şeyi yoktur.

20- Başkalarını zorla kontrol altına almak, cebir, sadece kin ve nefret doğurur.

21- O iyi gün dostlarım (onlar yok mu), onların kötülükleri düşmanlarımdan daha şiddetlidir.

22- Kendileri tepeden tırnağa günah ve kötülük batağına saplandıkları halde o makam mevki sahipleri bizi karalamaya mı çalışıyorlar?

23- Kunduz postuna bürünmüş cahiller eliyle ilmi sadece Rum beldelerine has gibi (göstermek istiyorlar).

24- Her ne zaman ki bizim aramıza hasetçiler girdi, işte biz o zaman acziyetle, fakirlikle tanıştık.

25- (Toplum öyle hale geldi ki) İnsanlar, kendilerine salih, şükür ehli biri bile gelip sığınsa onun hakkında hep kötü zanda bulunmaya başladılar.

26- İnsanlar, aşkın günahı, mahiyeti nedir hiç idrak edemediler. Mağfiret sahibi Rabbim ise aşkı bir sığınak olarak görmektedir.¹⁹

27- Aşkın mahiyeti, aşkın gözlerini kör ettiği âşıklara kapalıdır (onlar bunun farkında olmazlar) zira aşk her idrak ve her kalpte farklı şekilde tezahür eder.

28- (Öyle bir zamandayız ki) İlim ve irfan ehli, atlara nal çakanlarla bir tutulur oldu ancak cahil ve sefihler baş tacı edildiler.

Ara Beyit (Fahriyye içerikli bir kıtadır)

“Ben Zihnî’yim, devran dönse de benim gibi şairleri olan bir şair daha gelmez”

4. Şiir²⁰

Başlık: Edirne A’yânı damat Hacı Mustafa Efendi’ye pend (nasihat).

¹⁹ Sebe Suresi 15. Ayete atıf vardır.

²⁰ Keşanlı Zihnî, *Divân-ı Zihnî* (El Yazmaları Koleksiyonu, MSS/12203), 146

Kaside 16 beyitten oluşmakta olup zühd/nasihat konuludur.

1- Kalp, hüznün ve keder ordularına boyun eğmiş (inim inim inlemektedir). (Korkarım) Onun bu hali dertlerle hüznü gark olmuş vaziyette sürüp gidecektir.

2- Tenler, bedenler vuslatın lezzetini kaybetti. Dişler (ağız) yemenin içmenin) ne olduğunu şaşırıyor, unuttu.

3- Kişinin sevinci, mutluluğu, tıpkı etin içyağıyla kaplandığı gibi gam ve kederle kaplanmış durumda.

4- Seven bir adam bulduğunuzda, sizin düşmanınızın bile olsa ona saygı gösterin, onu tazim edin, yüceltin

5- Tıpkı bazı zehirlerin panzehrini de barındırması gibi, nice düşmanlar vardır ki onlarda da bazı iyilikler, güzellikler bulabiliriz.

6- Bütün imtihanlar sanki bana mahsus gibi. Yoksa sen özellikle bu belalara dalmadın mı?

7- (Öyle bir zamandayız ki) Asrın zahitleri bizim yaşantımıza (bakıp) tuğyana düştüler. Hâlbuki bizim sarhoşluğumuzdan üzüm bağlarının coşkusu, sevgisi zuhur eder.

8- Zayıf ve cılız bedenlerdeki sağlam ve güzel elbise (iman), (hayırdan nasibi olmayan, ehline bir iyiliği dokunmayan) kötü günlerin/feleğin elbisesinden yüce (ve güzeldir).

9- (Aşk yoluna revan olanları) terk edip gidenler önem vermeseler de gözlerim aşka düşeli uykunun tadını unuttu.

10- Nefsin cehaletini anlayıp, bildiysen sana müjdelersun. Çok önemli bir ilim, sanat sahibi oldun demektir.

11- Aşkın seyri, takvimi (varlığı veya yokluğu) kumlara (fala) bakarak belli olmaz. İstek ve arzular yıldızlarla (yıldıznameyle) bilinemez.

12- Bizim kalbimizde gam ve kedere dair bir kınama, şikâyet yoktur. Acziyet, rakam ehlinin (sayılarla fal bakıp medet umanların) usta oldukları bir şeydir.

13- Allah için, beni (aşkımdan dolayı) kınamakla çok güzel bir iş yaptın. Eğer aşkım (yüzünden kınamamış) olsaydın, geriye (kalan sözlerin) sövğu ve hakaretten başka bir şey olmazdı.

14- İzzet ve itibarın merkezinde, iyilik, güzellik ve kimseye muhtaç olmamak vardır. (Zira) etin en revaçta olanı içyağlı olanıdır.

15- Eğer ilim ve adalet istiyorsanız, cahillerden ve zalimlerden, tevbe edip yüz çevirin.

16- Gevezeliği de bırak ve çok laftan uzak dur. Biz hayrı ve güzelliği ketum, ağzı sıkı şahıslarda bulduk.

Ara Beyit (Fahriyye içerikli bir kıtadır)

“Zihni, şiirleri ile Araplar, Acemler ve Rumlar arasında (ünü) yayılan (bir şairden başka bir şey değildir).”

5. Şiir ²¹

Başlık: Sultânü'l-Mutasavvifîn Abdurrahman Câmî
kaddesa'llâhu sırrahû's-sâmî- Hazretlerinin Kasîde-i Secîlerini Şerh
Olmak Üzere Tahmîsdir.

²¹ Keşanlı Zihni, *Dîvân-ı Zihni* (El Yazmaları Koleksiyonu, MSS/12203), 156. Bu Arapça şiir yukarıdaki başlık altında yazılmış Türkçe kasidenin bir bölümüdür.

Şair dört beyitten oluşan bu kıtasında zühd ve tasavvuf konusunu işlemiştir.

1- Ehl-i dil beyhûde itmez kıl-u kâl. Sa'y edüp tahsil ederler zevk-ü hâl.

2- El-cevab eylersen onlardan sual. Dünyadaki her şey ya vehimdir ya da hayal.

3- Yahut aynadaki akisler veya gölgelerdir.

- Sabah güneşi (bazen) toprağın altında doğuverir, (bazen de) ülkenin üzerinde (gökyüzünde öylece) gizlenir (görünmez olur).

- Sabah güneşi yatsı vaktinde ortaya çıkar da diğer bazı şeylerin gölgesinde parlar durur.

4- Sakın bir gölgenin kibriyle (bir gölge, bir akis olduğunu unutarak) sersem olma, yolunu şaşırma.

6. Şiir²²

Başlık: Târih Berâ-yı Binâ-yı Tekiyye der Sûfiyye fî Seneti Tis'a ve Semânîn Gofte

Methiye konulu bu kıta altı beyitten oluşmaktadır.

1- Ey azamet (ve asalet) sahibi (insanların) neslinden olan ve kendisine kavuştuğumuz örnek kişi, sen (ait olduğun toplumda) vuslat makamına erişmiş izzet sahibi biri olarak yetiştin.

2- Sen, hak ve hakikatten yana olanlar için öyle bir ev öyle bir sığınak tesis ettin ki (Haktan, hakikatten) yüz çevirenler oraya sığınamaz, yanaşamazlar.

²² Keşanlı Zihnî, *Dîvân-ı Zihnî* (El Yazmaları Koleksiyonu, MSS/12203), 160.

3- Adalet sarayları onun koyduğu hükümleri anlattı durdu. Birlik ve beraberlik, şiir beyitlerinde ona methiyeler dizdi.

4- Güneş dahi, köşe bucak her yeri ancak onun sevk etmesiyle aydınlattı, ısıttı.

5- Gökteki yıldızlar, siz (onları abartılı olarak) methetmeye başlayınca (sırf onun ışıltısı ortaya çıksın diye) batmak için acele ettiler.

6- Rabbimiz! (Yaşadığımız) şu zamanda inişler ve çıkışlar (iyilikler ve kötülükler) var olduğu sürece ona (dilediği) tüm kapıları aç.

Ara Beyit: (Bu kıta bir “tarih düşürme” içermektedir. Şairin hangi olaya işaret ettiği bilinmemektedir. Tarih ise ebced hesabıyla bulunabilir).

Zihnî, tarihi (şu mısra ile) kinaye etti; bu akıl sahipleri için düzenlenmiş, hazırlanmıştır.

7. Şiir²³

Başlık: Muhaddisîn'den bir medenî şeyh hakkında irsâl olunmuştur.

Methiye içerikli bir kıtadır

1-Ey dedemin/atalarımın komşusu merhaba. Bir sözünle sıkıntım ortadan kalktı merhaba.

2- Senden gelen o beyitler sevgi dolu, babacan ifadelerdir. Sana merhaba.

²³ Keşanlı Zihnî, *Divân-ı Zihnî* (El Yazmaları Koleksiyonu, MSS/12203), 161.

5. Risaleler

1. Risale²⁴

Başlık: Sûfiyye ile Mütakellimîn meyânını tevfiğ (Tasavvufçular ile Kelamcıların arasını bulmak) Dımında (babında) Sarığı Güzel Muhammed Paşa iradesiyle Mahrûse-i Vidinde (Vidin Şehrinde) telif olunan risaledir.

Seyyid Muhammed Zihni dedi ki; “Kelam sanatına dair eserlerde, İman ve İslam konularıyla ilgili okuduklarım, araştırıp incelediklerim ışığında bana ayan olduğu kadarıyla, şer’î (dinin emrettiği) iman; Allah’ı, Rasûlünü, (o Rasûlün Allah’tan) getirdiklerini dil ile ikrarla beraber (kalben) tasdik etmektir. Şer’î (dinin emrettiği) İslam, zâhiren (uygulamalarla) ve bâtinen (kalben) (dinin emir ve yasaklarına) itaat ve boyun eğmedir. İnkıyâd (itaat) burada (esasen) Allah’a ve O’nun Rasûlüne (itaate) işaret etmektedir. Eğer bu ikisi (Allah’a ve Rasûlüne itaat), birini diğerine tercih etmeksizin, ikisini birbirinden ayırmadan ve birbirine ihtilafli görmeden ve ikisinin birbirinden ayrılamaz olduğuna inanarak bir şahısta bulunursa (o şahıs İslam’dır denilir). Esasen bu olgular (Allah’a ve Rasûlüne itaat, birbirlerinden ayrılmama özellikleriyle) Ehl-i Sünnet’in de görüşlerine uygun olan, iki müteradif (birine iman ve itaatin diğerine iman ve itaati gerektirdiği) olgudur. Buna Allah-u Teâlâ’nın şu ayeti de işaret etmektedir. “*Bunun üzerine orada bulunan müminleri çıkardık. Zaten orada bir ev halkından başka müslüman bulmadık*”.²⁵ İman sözlük anlamıyla mutlak tasdik demektir. Farsça “gerevi” (کروى) şeklinde tabir olunmaktadır. İslam ise, luğavî olarak bâtinen (kalben) itaat olmadan (iman kalbe tam olarak yerleşmemiş de olsa sadece) zâhiren inkıyâd

²⁴ Keşanlı Zihni, *Dîvân-ı Zihni* (El Yazmaları Koleksiyonu, MSS/12203), 162-164.

²⁵ ez-Zâriyât 35/36.

(itaat, teslimiyet) demektir. Böylece her iki şeyden (iman ve İslam'dan) biri, zikri geçen şeylerden (zahiren ve batnen tasdik) bir diğerine göre tartışmasız ve itiraz kabul etmez bir şekilde farklılık göstermektedir. Öyleyse sadece zâhirî inkıyâd, Allah ve Rasûlünü lisânen ve görünüşte tasdik etmek ve bu tasdik in öze, kalbe sirayet etmemesidir. Şüphesiz tasdik ancak kalplerde ve göğüslerde (gönüllerde) hâsıl olur. Kalp ile dış görünüş (bâtın ile zâhir) arasında (pek) zikredilmeyen ve yazılmayan bir çelişme ve karşıtlık (her zaman) vardır. Buna Allah-u Teâlâ'nın şu ayeti de şahadet etmektedir. *"Bedevîler, "İman ettik" dediler. (Onlara) Şunu söyle: "Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece boyun eğdiniz".*²⁶

Buradan anlaşılmalıdır ki her kim Allah'ın birliğini lisanı ile ikrar eder, O'na zâhirî olarak (icap eden) her şekilde itaat eder ve haricen (görünüşte) itaati (tam olarak) ikame ederse, onun şer'an mü'min, müslüman veya münafık olup olmadığı denetlenmez, soruşturulmaz. Şer'an Mü'min, müslüman ile nifak ehli (münafık) arasındaki fark ise, konunun uzmanı hakkaniyetli eleştirmenlerin teşhislerine (tarif ve tespitlerine) kalmış, onlara havale edilmiştir.

Biz bu konuda (şunları) diyoruz: "-Allah her şeyi en iyi bilendir-Tasdik, ister şer'an (dînen) ister luğavî (sözlük anlamı) olarak olsun, algılayanın, bağımsız bir sebepten hareketle, zihninde oluşan bir tasavvurdur (zihnin bir sebebe binaen bir sonuca varmasıdır). Tasavvur ise bir şeyin biçim ve mahiyetinin (suretinin) akılda (zihinde) teşekkülüdür (yansımasıdır). Bir şeyin biçim ve mahiyetinin (suretinin) akılda (zihinde) teşekkülü (demek), (o şeyin mahiyetine dair önce zihinde) küçükten büyüğe (bütün) önermelerin sıralanması ve ardından da olumlu ya da olumsuz bir hükme varılması demektir.

²⁶ el-Hucurât 49/14.

(İşte) bu tasdik olarak adlandırılmıştır. Eğer (zihinde oluşan) bu tasavvur ilk defa (daha önce var olan bir bilgiye dayanmaksızın) oluşmuşsa yani başka bir şahsın tasavvuruna (herhangi birinin bilgisine) dayanmıyorsa (o zaman) bu içtihat makamındadır (mesabesindedir). Eğer kişi, başka birinin (görüş, bilgi ve tasavvuruna) tabi olmuş ise o zaman o kişi eğer taklidinde zan ile hareket etmiyorsa (kendinden emin ise) (tasavvurunda) doğru (isabetli) bir mukallittir. Ancak taklit ettiği konuda (tasavvurunda) zanna dayanıyorsa (önermelere/delillere vakıf değilse) o zaman büyük bir hata üzeredir. Zira iman en küçük bir zannı dahi kabul etmez. Mukallidin taklidi ancak delillerle (kişinin delillere vakıf olmasıyla) isabetli bir taklit olur.

(Maalesef) İnsanların ekseriyeti tasavvur, tasdik ve taklit (konularında) zan üzeredirler (delil ve önermelere vakıf olmaksızın hareket etmektedirler). (Bu tür insanların) tasavvuru, kıymetli, büyük (bazı) müçtehitlerin tasavvurlarının (yüzeysel) bir özeti ve Müslümanlar arasında yaygın din anlayışının (yansımasından) ibaret bir tasavvurdur. (İnsanların bu) taklidi, delillere vakıf olmaksızın, (müçtehitlere ve toplumun geneline) güvenerek onların sözlerini taklitten başka bir şey değildir. Veleve ki (bu durum) mevcut hale uygun (toplumun genel din anlayışıyla mutabık) olsa bile tartışmasız (onlar bu tutumlarıyla) taklidi, delillere vakıf olarak (delillerle elde edilen sonuçlara dayanarak dini anlamının) yerine vaz ve ikame etmiş olmaktadırlar. Biz de (bu duruma) evet (öyle yapmışlardır) diyoruz. Ancak, (burada mukallitler tarafından) taklidin mukabili (olarak kabul edilen) istidlal, içtihadın başlangıcı olan istidlaldir. Taklit ederek istidlal (müçtehitlerin baş vurdukları delilleri taklit etmek) istidlal-i aslîdir (temel istidlaldir). Ancak aksine eğer durum böyle değilse yani (delilleri dahi bilmeden) taklit söz konusu ise bu (salt) taklittir ve (olması gereken) istidlalden uzak (ve alakasızdır). (Böyle bir durumda)

tasdiğın, tasavvur olmaksızın (önermeleri/delilleri bilmeden ve dikkate almadan) gerçekleşmesi gerekecektir ki bu da, beyan ettiğimiz üzere illiyet (sebeup), ma'lûliyyet (sonuç) ve delil olmaksızın/delile dayanmaksızın taklit olacağından fasittir (geçersizdir).

Salt taklit (delillere vakıf olmaksızın taklit) kişinin duyduğu sözlere güvenmesi ve onlarla ikna olması demektir ki bunun, insanlar arasında dünyevi işlerinde (dahi) geçerliliği yoktur (kabul ve itibar görmez). Yani dikkat ve hassasiyet sahibi kişi, dünyevi konularda bile başkalarının sözlerine/kanaatlerine (sebeplerini bilmeksizin) güvenmezken nasıl olurda dînî konularda (onların sözleriyle) iktifa edip güvenebilir?

Tasavvurdan mücerret (önermeler/deliller ışığında bir şeyin biçim ve mahiyetinin zihinde teşekkülü olmaksızın) bir tasdik, açıkça (olması gereken) tasdikten uzak ve temelsizdir, (ayrıca) Ehl-i Sünnet usulünde/geleneğinde (böyle bir tasdik) mevcut değildir. Tasavvur ve tasdikten hâsıl olan (olması beklenen) şey/sonuç, ilimdir. Bu, Sûfiyyenin (tasavvuf ehlinin), *"İman Allah-u Teâlâyı bilmektir"* sözleriyle paralellik arz etmektedir. Ancak onların (tasavvuf ehlinin bu) sözleriyle iktifa ederek onları taklit edenler, (işte) onlar (ulaşmak istedikleri) hedef konusunda çok da titiz davranmamakta, ihmalkâr kalmaktadırlar. (Hal böyle olunca) onların dinleri *"Böylelerinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir"*²⁷ ayetinde (kastedilenlere benzemektedir). Bu, İslam'ı (dini) ebeveyninden ve komşularından (çevresinden) miras alan ve İslamî bilgilerden, diğer dinlere nazaran daha çok nasiplenen kişinin durumunu resmetmektedir. Onlar dış görünüşe aldananlar ve közsüz, korsuz

²⁷ el-Bakara 2/264.

ateşi üfleyen (üfleyerek yakabileceğini zanneden, boşa kürek çeken insanlardır). Bu, bizim iman ve İslam hakkında yapacağımız açıklamanın sonudur. “Azamet ve kerem sahibi Rabbinin adı ne yücedir”.²⁸

2. Risale²⁹

Başlık: Muhsinzade Kethudâsı Hacı Memiş Efendi ile Mübâhasemiz (tartışmamız) Hilâlinde (esnasında) İskâten lehû (onu susturmak için) Tertip Olunan Risaledir.

Seyyid Muhammed Zihni der ki: Kur'ân-ı Kerîm bîkr (lafzen ve manen eşsiz ve benzersiz olarak) gelmiş ve yine bîkr (özünü bozacak hiçbir şey karışmadan saf olarak) gitmiştir (varlığını devam ettirmektedir). Bilesin ki bu (lafzen ve manen eşsizlik ve muhâlatadan korunmuşluk) gerek hakiki anlamda gerekse mecazi anlamda olsun, Kur'ân'ın işaret ettiği anlamlara ve bu anlamlara, hiçbir çözüme (kopukluk/bozulma) olmaksızın delalet eden lafızlara (ayetlere) yönelik bir ifadedir. Çünkü Kur'ân'daki ifadeler, belagatte (kelimelerin) lafzî özelliklerine uygun olarak tasnif edilmiş, kısımlara ayrılmıştır. Belagat (kelimelerin) muktezayı hale mutabık, yerli yerinde, doğru kullanılması anlamına gelmektedir ve kaynağı da fesâhattir (dil, güzel, akıcı, anlaşılır ve etkileyici olmasıdır). Fesâhat ise (kelamda şu üç şeyin olmamasıdır). (Sözde) nefret uyandırıcılık ve uyumsuzluk (olmaması), standartların aksine (bilinen ifade biçimlerine aykırılık olmaması) ve (kelamla) kastedilen maksadın gizlenmemesidir. (Maksadın) gizlenmesi (ya da gizliliği) kelamdaki garabet (anlaşılması güç, az kullanılıp herkesin bilmediği kelimeler kullanmak) veya kelamın lafız ve anlam olarak karmaşık (içinden çıkılmaz, zor) olmasıdır. Bütün bunların, nazım ve nesir sanatları

²⁸ er-Rahmân 55/78.

²⁹ Keşanlı Zihni, *Dîvân-ı Zihni* (El Yazmaları Koleksiyonu, MSS/12203), 164-166.

(alanında) zikri geçen belli başlı kaidelerle sınırları belirlenmiştir. Tenâfür (sözde iticilik, bozukluk) kulağın işitmesi ile, hılâf (hılâfu'l-kıyâs) sarf ve nahiv ilimleriyle, garâbet, ilmü'l-luğa (sözlükbilim) ile, lafzî karmaşıklık (ta'kîd) nahiv ile, anlam karmaşıklığı beyan (ilmi) ile, sözün muktezâyı hale uygunluğu ise meânî (ilmi) ile bilinmektedir. (Zikri geçen) bu sanatların, insanlar arasında bu sanatlarda ehil olan kişiler tarafından kurallarının belirlenip bir nizamla oturtulduğu ittifakla müsellemdir (teslim edilmiştir). Tartışmasız, Kur'ân-ı Kerîm, lafızları (kelimeler) ve anlam olarak, Kur'ân'da geçtikleri şekliyle insanlar için mu'cizdir (insanları benzerini getirmekten aciz bırakandır). Allah-u Teâlâ'nın buyurduğu gibi *"De ki: 'Bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için insanlar ve cinler bir araya gelip" (birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar)."*³⁰ Bu yüzden diyoruz ki: Kur'ân'ın eşsiz ve benzersiz olma vasfının izalesi (yok sayılması) demek, onun lafzi veya manevi özelliklerinin idrak edilmesi (bir benzerinin ikame edilmesi) demektir. (Lafzi ve manevi özellikleri) idrak etmek, lafız olarak bile olsa bir benzerini getirmektir. Burada (Lafzan Kur'ân'ın bir benzerini getirmekle) örnek olarak Tevrat ve diğer semavi kitaplar (kastedilmektedir). (Kur'ân'ın bir) benzerini getirme (bir açıdan) Allah'ın Kur'ân'da *"Onun benzeri bir sûre de siz getirin"*³¹ şeklindeki ifadesiyle (daha önce inen kitaplardan örnek) getirme veya nakletme (ile olabileceği gibi diğer bir açıdan da) belagatte öne çıkan, ister insan ister cin olsun herkesin kendi (yetenek ve kudretleri nispetince) yeni sözler (sureler) icat etmeleri veya (surelere benzer) konuşmalar yapmaları şeklinde olabilir. Ehl-i Sünnet usulüne göre Kur'ân'ın tanımlanması çerçevesinde zikredilen lafız ve

³⁰ el-İsrâ 17/88.

³¹ el-Bakara 2/23.

mana yaklaşımı ile bizim biraz önce sana sunduğumuz yaklaşım (izah) arasında bir tezat bulunmamaktadır.

Kur'ân, tevîlinin idrak edilmesi (tevîl edilebilmesi) bakımından da insanlar için tartışmasız muciz (bir kitaptır). Allah'ın buyurduğu gibi “ *Onun tevîlini ancak Allah bilir*”.³² Tevilden maksat (Kur'ân'ın lafız ve mana) özellikleridir. (Ancak Allah tarafından) Bir şartla ve kesin (bir sınırlama konularak) ilimde derinleşenler, Allah'ın kendilerini bu vasıfların bilgisiyle ödüllendirdiği bilge kişiler bu vasıfların mahiyetine vakıf olma hususunda müstesna tutulmuştur. (Bu hal) İlimde derinleşenlerin Kur'ân'ın (teveli konusunda) Allah'ın destek ve inayetiyle aciz olmadıkları ancak (diğer) insanların Kur'ân'ın idraki (vasıflarını bilme) hususunda acizyetlerinin baki olduğuyla gelişmemesi temeline dayanmaktadır. İstisnanın muzari fiille yapılması fiilin gücüne delalet etmekte, (böylece) hususi anlam istikbali de kapsayacak şekilde mutlak hüviyet kazanmaktadır. (İlimde derinleşenlerin) Kur'ân'ın tevîlini (Allah'ın) destek ve inayetiyle idrak edebilmeleri, Kur'ân'ı muciz bir kitap olmaktan çıkarmaz. Çünkü biz “*şer'î bir zaruret olmaksızın zahiri anlamı ihmal etmek (terketmek) caiz değildir*” demekteyiz. Ayetteki atıf -her ne kadar (bu ayetten Arapçanın) genel (külli) kaidelerine göre Allah'ın (her şeyin) mutlak bilgisine sahip olduğu kastedilmemiş olsa da- O'nun Âlim oluşunu (ilim sıfatını) gerektirmektedir. Çünkü (buradaki) atıf, (Allah'ın) hakiki anlamda mutlak ilim sahibi olduğu (bilgisinin) kaynağı konumundadır. Bu (hakiki/mutlak ilim sahibi olmak) da muğayyebât (mahiyeti insanlar tarafından bilinemeyen şeyler), emir ve nehiyelerin kaynakları (asıl sebepleri), (Kur'ân'daki) ilahî hikmetler gibi insanların idrak etmeye muktedir olamayacakları manevi vasıfları

³² Âl-i İmrân 3/7.

ayniyle (özü itibariyle) bilmek demektir. (Böylece Kur'ân'ın) eşsizliği ve benzersizliği onun tevlini de (lafız ve anlam özelliklerini/muhtevalarını) kapsamaktadır.

(Bu) eşsizlik ve benzersizliğin hem (Kur'ân'ın kastettiği) anlamlara (medlûl) hem de bu anlamlara delalet eden lafızlara (dâl) yönelik bir ifade olduğu her ne kadar teslim edilse de biz bu (lafız ve anlam) birlikteliğinin salt (musâhabe) beraber olmaktan (yahut yan yana olmaktan) ibaret olduğunu düşünmüyoruz. Musâhabe, farklı iki şeyden birinin diğeriyle bir vasıfta (işte/oluşt) ortaklığıdır. Mesela “*Atı eyeriyle birlikte satın aldım*” (cümlesinde olduğu gibi). (Burada iki şey-at ve eyer- arasında) iştirak/ortaklık (salt) satın alınmadadır. (Bu cümlede) Musâhabe birbirine yapışık olmaktan (lusûg) kinayedir. Lusûg (yapışıklık) iki şeyden birinin diğeriyle (aralarında mesafe/boşluk olmaksızın) bizzat yahut vasfen, hakikaten veya mecazen birleşik olması halidir. Mesela “*o hastadır*” (cümlesinde olduğu gibi) ki (bu cümle) ona bizzat hastalık ve hastalığın (tanımına giren) sıfatı/alameti isabet etti (demektir). (Bu cümlede) anlama (hastalığa) delalet eden lafzın, anlamdan (hasta kişiden) ayrılması/uzaklaşması imkân dâhilinde olduğundan mu'ciz olması zorunlu değildir. Bu ya onun (hastalığın) zatında/özünde varlığının ve yokluğunun imkân dâhilinde olması ile açıklanır ki hastalık, (kişinin hastalığı anında) imtina' (bir şeyin yokluğunun onun zatının/tabiatının gereği olması) diye isimlendirilen o ilk (var olmadan önceki) yokluk halinde değildir. Yahut da özünde var olan gerçekleşme imkânının yok olması ile açıklanır ki bu da ona (hastalığa) yeni/son (varlıktan sonraki) yokluk halinin gelmesi demektir. Bu müteşâbih ayetlerin necislik halinde (bile) dua kastıyla okunabileceği esasına dayanmaktadır.

Tartışmasız medlûl'ün (anlamın) varlığı için dâl (lafız) şarttır. Bu, ikisi arasında umum (genel) ve husus (özel) olarak mutlak (bir bağ vardır). Mesela dersin ki *"lafız ve (ardından) mana gerçekleşmiştir"*. Lafız olmaksızın anlamın bilinir olması caiz (mümkün) değildir (bunun) aksi olamaz. Biz (bu yüzden) diyoruz ki; *"Yeni ve eski anlam arasındaki müşterek bağ (anlamdaki) yenilik ve eskiliğin mahiyetini/keyfiyetini ortadan kaldırmaz."* Bilesin ki Kur'ân'da varid olan fesâhat ve belagat (içeren ifadeler), insanlar arasındaki -Peygamber de bu insanlara dâhildir-fasîh ve belîğ olanlar için mu'ciz değildir. Çünkü o ikisinin (Kur'ân'daki fesâhat ve belagatin) (sıradan) insanlar tarafından, bir benzerinin getirilebilmesi imkânsızdır. Bu mukadderdir, öyle takdir edilmiştir. Bu öncelikle (böyle kabul edilmelidir), ikinci bir görüşe mahal yoktur.

Zira (Kur'ân'daki lafız ve anlamların) bir benzerini getirememek, lafzın mahiyetini idrak edememiş olmayı gerektirmektedir. Öncelikle Kur'ân lafızlarının mahiyetini idrak edememek eğer Peygambere nispet edilirse bu o Peygamber'in manaya muttali olamaması sonucunu doğuracaktır ki bu da (Kitap ve Peygambere dair tüm) hikmetin/iddiaların fesadı/çökmesi anlamına gelmektedir. Bu durum, (kişinin (Peygamberin) mahiyetini) bilmediği bir şeyden haber vermesi demek olacağından imkânsızdır ve tebliğin gayesini iptal edecek, geçersiz kılacaktır. (Aynı zamanda bu durum) abesle iştiğal olacaktır. İkinci olarak (Kur'ân'daki fesâhat ve belagatin bir benzerini eda edememek) Peygamber dışında herhangi birine nispet edilirse, muhakkaktır, gerçektir ve (bu zaten sıradan) insanlar için mukadderdir.

Kur'ân'ın muciz oluşu, insanların (benzerini yapmaktan aciz olmaları) öncelikle manasıyla ilgilidir. Ardından lafzı da manaya delaleti yönüyle i'caz unsuru olup, insanlar için mucizdir. (Dolayısıyla

sıradan) halk için lafızlar da (benzerini söylemek konusunda) güç yetirilemezdir.

Eğer muciz olmayan bir lafız, muciz bir anlama delalet ederse o vakit o lafız elbette muciz olacaktır. (Bu lafzın bir anlama) delalet etme bakımından muciz olması onun geriye kalan diğer vasıflar fesâhat ve belagat bakımından da muciz olmasını gerekli kılmaz. (Bu lafzın muciz bir) anlama delalet etmediği varsayılırsa, mühmeldir, muciz olmadığı tercih edilir. Burada (muciz bir anlama delalet eden) lafız örneği, Allah-u Teâlâ'nın *"De ki: Yemin ederim, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için insanlar ve cinler bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar."*³³ şeklindeki ayette olduğu gibi, manaya ve lafzın (muciz) anlama delaletine yönelik bir ifadedir. Benzer bir şekilde *"Onun benzeri bir sure de siz getirin"*³⁴ ayeti de aynı maksatla varid olmuştur.

Kur'ân'ın bazı (sıradan) insanları aciz bırakacak derecede fasih ve belâğ ifadelerde bulunması, Kur'ân'ın sıhhati (iddialarında doğruluğu) için şart (ölçü) değildir. (Burada kastedilen şey şudur) Kur'ân'ın iddialarında hak üzere oluşu, diğer (sıradan) insanları aciz bırakacak derecede fesâhat ve belagat ehli olanların (kendi ifadeleri ile Kur'ân'ın lafız ve anlamlarını) mukayese etmeleri sonucunda ortaya çıkacaktır anlamına gelmektedir. Şüphe yok ki Allah (her şeyi) bilen ve (her işi ve hükmü) hikmetli ve sağlam olandır.

³³ el-İsrâ 17/88.

³⁴ el-Bakara 2/23.

3. Risale ³⁵

Başlık: Mahrûse-i Nîş'de (Niş Şehrinde) Yeniçeri Efendisi İltimasıyla (isteği üzerine) Tertip olunmuştur.

Hamd, cahiller arasında işlenegelen hataları düzeltmek üzere hünerli, usta âlimlere yol gösteren (Allah-u Teâlâ'ya) mahsustur. Salat ve selam, akıl sahiplerinin ince ve latif düşüncelerini /sözlerini hayata geçirmek için (seçilen Hz. Peygamber'in) ve onun, ihtiyaç içinde olanlara örnek olan (ailesi ve ashabının) üzerine olsun.

Konumuza gelince; Seyyid Muhammed Sa'îd Zihnî- ki Allah-u Teâlâ onu erişmek istediği (tüm) hedeflere ve makamlara eriştirsin- şöyle demektedir, (Allah-u Teâlâ) beni avamın, cahillerin dilindeki rekâketten (zayıflık/gevşeklikten) ve aciz insanların dudaklarından dökülen alaycı ifadelerden, onların, Nîrenc (tılsım) ve İsâbetu'l-Ayn'ın (göz değmesinin) etkileri ve bunların fayda ve zararlarına dair sözlerinden korumuştur.

Bize, her gün garip şekil ve formlarda müşahede ettiğiniz, muammaların/çıkılmazların düğümlerini çözüyor (yahut) sorunların (çözme yolunda) kapıları açıyor diye takdim edilen ham(salt) sihir hakkında (sorular) soruldu ve (bizden) şu iki önemli konuya değinmemiz istendi. Bu (konulardan) birisi tılsım, ikincisi göz (değmesidir/nazardır). O, Rabbine (kendisini) bütün delillerle donatması için dua eder. Allah her şeyi koruyup gözetendir.

Birinci bâb: Tılsım (Nîrenc hakkında): Bu, sözlükte acziyet halinde olmak, aciz kalmak demektir. İstılahta ise felsefeci gruplardan İshrâkîlerin hukukçularına, Ehl-i Sünnet kelimcilerinin tamamına, sorgulayan, araştıran tasavvuf ehline ve ulema sınıfına göre temvîh'dir

³⁵ Keşanlı Zihnî, *Dîvân-ı Zihnî* (El Yazmaları Koleksiyonu, MSS/12203), 166-170.

ki o da sonradan oluşturulmuş/yaratılmış sebeplerle algıda yanıltma/ilizyon, muhayyilenin (bir nesneyi, bir durumu zihinde tasarlama, biçimlendirme yetisinin) uydurma şeylerle kamufle edilmesi/yanıltılmasıdır.

Bu (nîrenc) temvîhdır (yanıltmacadır/ilizyondur). Çünkü eğer (nîrenc) yanıltma olmasaydı o zaman tahkîk (gerçekleştirme/doğru algılatma) olurdu. Ve eğer böyle olsaydı bu bir tılsım değil davet (bir iddia/bir şeye çağrı) olurdu. Bunun ikinci bir ispatı (tespit) da şöyledir. Eğer (nîrenc) tılsım bir davet (iddia/çağrı) olmasaydı (iddianın/çağrının muhatabının) temayülü/talebi olmaksızın bir tesiri olmazdı. Bu durumun farklı şekil/türleri/tezahürleri vardır. Onlardan birisi bıçkı (testere) ile tahta örneğinde olduğu gibi eğitim/öğretim kurumları vasıtasıyla etkileme/etkilenmedir. (Diğer bir tezahürü) gül kokusu ile dimağ (insandaki algı merkezi) örneğindeki gibi fiziksel/doğal yapı sebebiyle etkileme/etkilenmedir. (Bir diğer tezahür ise) ateşin sıcaklığı ile onun yaktığı nesne örneğinde olduğu üzere tabiat /fizik şartları yoluyla etkileme/etkilenmedir.

Bunun üçüncü bir beyanı/izahı (ise şöyledir). Davetin/iddianın etkisi öncelikle fevkalade şeylerde (şekillerle) görülebilir. Birincisi; (bunlar) altıdır (şekilde ortaya çıkar): **İrhâs** (ارهاص): Peygamberlerden Nübüvvet öncesi sadır olan harikulade haller), **mucize** (Peygamber olduğunu ileri süren kimseden sadır olan ve iddialarının doğruluğunu kanıtlamak için Allah tarafından yaratılan hârikulâde şeyler), **kerâmet** (Allah dostlarından sadır olan fevkalade olaylar), **meûnet** (معونة): herhangi bir Müslümana yardım olarak Allah'ın yarattığı olağanüstü haller), **istidrâc** (Allah'ın razı olmadığı kişilere, onları daha sonra şiddetli cezalandırmak için olağanüstü hal ve başarı vermesi), **ihânet** (إهانة): Ulûhiyyet ve nübüvvet iddiasında bulunan yahut büyü yapan kişinin, kendi elinden kendisini yalanlayacak bir olayın

gerçekleşmesi). İkinci olarak (davete) kesin bir isticâbet (davetin/iddianın kabulü) ile olabilir. Bunların (yukarıda geçen kavramların) her biri (üzerinde uzun uzun konuşulması gereken) büyük araştırma konularıdır. Bunlardan irhâs, mucize ve kerâmet tılsım değildir. Çünkü Peygamberler ve veliler bilerek (amden) yahut bilmeyerek (sehven) büyük günah işlemezler yani onlar büyük günah işlemekten masumdurlar. Meûnete gelince onun nîrenc şeklinde, bir kâfirden sadır olması caizdir. İstidrâc ve ihânetin ise bir mü'minde nîrenc olarak zuhuru caizdir. Aşağıdaki (sayacağımız sebeplerle) isticâbet (davetin/iddianın kabulü konusu) muhayyeldir (kişinin algısı ve tasavvuru ile alakalıdır).

Temvîh (yanıltma/ilizyon) cinstir (algıya, anlamaya dair tümel kavramdır). Temvîh eğer cins olmasaydı tahkîk (gerçekleştirme/doğru algılatma) cins (tümel bir kavram) olurdu. Bu net olarak ortadadır. Çünkü onunla (tahkîkle) nîrenc (tılsım) arasında (tahkîkin niteliğini bozacak) bir şey (karine) yoktur. Bu konuya dair her şey bu minval üzerdedir. (Bunun) küçük (basit yoldan) ispatı (şöyledir).

Eğer (nîrenc/tılsım ile tılsımın kabulü/isticâbet) arasında (birinin diğerine ihtilaf edeceği bir karine) olsaydı (sonuç) ya tahkîk ya da temvîh/ilizyon olurdu. Eğer bunlardan birincisi olursa bir onu iptal ederiz ancak ikincisi olursa maksat hâsıl olmuş demektir.

Allah-u Teâlâ'nın Şuarâ Suresindeki "*Sihirbazlar derhal secdeye kapandılar*"³⁶ ayetini, Kadı Beydâvî (öl. 685/1286) "*Bu ayet sihrin sonucunun sadece bir algı yanılması/ilizyon olduğunun delilidir*" şeklinde izah etmiştir. Allah-u Teâlâ'nın "*Onların ipleri ve asaları*"³⁷ şeklindeki ayeti (şunu ifade etmektedir ki) onlar (ellerinde bulunan iplere ve

³⁶ eş-Şuara 26/46.

³⁷ Tâhâ 20/66.

asalara) civa sürmüşlerdi (sonra yere fırlattılar). (Bu ip ve asaların üzerine) güneş vurunca (civa) titreyerek hareket etmeye başlıyordu. Şeyh Ebû'l-Leys (es-Semerkindî) (öl. 373/983) *“Onlar (urganlarını ve asalarını) atınca insanların gözlerini büyülediler, içlerine korku saldılar”*³⁸ ayetini (tefsir ettiği eserinde bu durumu) şöyle teyit etmektedir. *“Onlar (büyücüler) ipleri diktiler (dokudular) sonra onu kurşunla kamufle edip içini civa ile doldurdular. (Bu ipleri sallayıp) yere attıklarında ipler (civanın güneşin etkisiyle ısınmasıyla) hareket etmeye başlıyordu.”*

Diğer bir taraftan (nîrenc/tılsım) şüpheli/belirsiz bir olgudur zira ondan (tılsımdan) etkilenenin idrak edemeyeceği, farkına bile varamayacağı bir seviyeye ulaşmıştır. (Nîrenc'e dair) her şey bu minval üzeredir, o şaibelidir/kesinliği yoktur. Bunun küçük (basit yolla) ispatı (şöyledir). Eğer (insanı idrak etmekten ve farkına varmaktan alıkoymasaydı) o zaman (gördükleri karşısında ulaştığı) algının hükmü/değeri tahkik (kesin bilgi) ile aynı olurdu. Büyük (geniş ve kapsamlı bir şekilde) izahı ise (şöyledir). Kişi öncelikle hakikatine vakıf olamadığı her şeyi, hakikatine vakıf olduğu/bildiği şeye benzetmekten kendini alıkoymaz ve onun hakkında (bilip benzettiği) şeyin hükmünü verir. (Sonra) düşünür (fakat) her iki taraf da (benzeyen/benzetilen) hayalidir (kişinin tasavvuru, uydurması konumundadır). Bu (Nîrenc) bir fasl'dır (aynı cinsin türlerinden birini gösteren ve onu diğer türlerden ayırt eden karakteristik özellik veya cinsin altında yer alan tür (nevi) hakkında, 'O şey nedir?' sorusuna verilen cevaptır). Çünkü (Kişi) onu diğer yanlış algılardan ayırmış, farklı telakki emiştir. Yine o (Nîrenc) (özellikleri itibariyle sihre) yakındır. Çünkü (kişi onu) cinsin (sihrin) diğer nevilerinden ayırmış, farklı algılamıştır. Bu durum Kadı Beydâvî'nin, söz konusu ayetle ilgili

³⁸ el-A'râf 7/116.

tefsirinde dediği gibi, (civanın etkisiyle ipler ve asaların) hareket etmesi şeklinde bir algı yanılmasıdır. Aynı şekilde yukarıda zikredilen Şeyh Ebû'l-Leys es-Semerkindî de söz konusu ayetle ilgili geçen bahsinde bu duruma değinmiştir. Çünkü civa, üzerine güneş doğduğunda (güneşle temas ettiğinde) bir yerde sabit kalmaz ve yılanı benzer şekilde hareket eder. Hz. Musa (sihirbazlar ellerindeki ip ve asaları attıklarında) baktı ki vadi birdenbire yılanlarla doluverdi. Bunun üzerine Hz. Musa'nın içine bir korku düştü. İnsanlar da bu durumu görünce yılanların çokluğundan korktular. Allah'ın "*içlerine korku saldılar*" yani onları ürküttüler, korkuttular şeklindeki ayeti bu duruma işaret etmektedir.

Tevlîd'in (kişinin, Allah'ın müdahalesi olmaksızın, tabiatta cereyan eden işleyişe bağlı olarak iradî fiillerini ortaya koymasının) ne olduğunun belirlenmesine gelince, insanın (tabiattan ve doğal işleyişten) mülhem uygulamalarında temvîh/ilizyon kesinlikle yoktur. Kadı Beydâvî'nin, Allah-u Teâlâ'nın "*Düğümlere üfürenlerin şerrinden (sabahın rabbine sığınırım)*"³⁹ ayetiyle ilgili olarak, bu ayetin bir olaya mahsus olarak inzal olduğu yönünde ifadesi vardır. Rivayete göre bir Yahudi, bir saç teline on bir düğüm atıp Hz. Peygambere sihir yaptı ve bir kuyuya gömdü. Hz. Peygamber (sihirden dolayı) hasta olunca, Muavvizeteyn (Felak ve Nas sureleri) nazil oldu. Hz. Cebrail sihrin yerini Hz. Peygambere haber verdi. Hz. Peygamber Hz. Ali'yi gönderdi, o da sihir yapılan saçı getirdi. Hz. Peygamber bu iki sureyi o saç üzerine okudu. O'nun her bir ayeti okumasında bir düğüm çözüüyordu ve (her bir düğümün çözülmesiyle) biraz daha rahatlama hissediyordu.

³⁹ el-Felak 113/4.

Burada (bu izahla) enine boyuna ulaşılmak istenen, Hz. Peygamber'in muavvizeteyn inmeden önce Yahudilerin sihrini bildiği sonucuna varmak değildir. Öncelikle; eğer bu doğru olsaydı hastalanmazdı ki hastalanmıştır. Onun hastalık durumu, sihirle ilgili insanlar arasında yaygın korkunun dillendirilmesinden kaynaklanan bir daralma, keyifsizlik, bunalım hali olup, bu vesileyle Peygamber de olsa, Allah bildirmedikçe gaybı kimsenin bilemeyeceği vurgulanmak istenmiştir. Ayrıca (bu izahla) büyüünün hakikatini ve etkisini anlatan ayetlerin nazil olmayabileceğinin mümkün olduğu belirtilmiştir. İkinci olarak ise yukarıda da müşahede ettiğimiz gibi Onun hastalanması Yahudilerin sihrine maruz kalan tabiatına, mizacındaki keyifsizliğin, kırgınlığın, (sihre maruz kaldıktan) Muavvizeteyn surelerin inmesine dek sirayet etmesinden ibarettir. Bunu (Kadı Beydâvî) hastalık maddesinde yaptığı izahla teyit etmektedir. Nitekim adı geçen surelerin inmesiyle beraber (Hz. Peygamber maruz kaldığı rahatsızlıktan) kurtulmaya, rahatlamaya başlamıştır. Eğer, Hz. Peygamber'in sihirden kaynaklanan hastalığı zuhur etmeseydi, Muavvizeteyn surelerin inmesi, Cebrâil'in (a.s.) sihrin yerini haber vermesi ve her bir ayet okunduğunda (sihirle oluşan) düğümlerin çözümlenmesi, abesle iştimal (boş yere) olması gerekirdi denilirse Hz. Peygamber'in, söz konusu sureler inene kadar bu sihirden haberinin olmadığı göz önünde bulundurulduğunda bu geçersiz, çürük bir iddia olacaktır. Buna şöyle cevap verilir. Allah-u Teâlâ'nın Muavvizeteyn sureleri inzal etmesi Hz. Peygamber'e (sihirle yapılan) düğümleri haber vermek içindir (denilir ki) bunu sadece Yahudiler iddia etmişlerdir. (Onlar iddialarında) Allah-u Teâlâ'nın O'na, olan ve olabilecek her şeyi haber verdiğini (söylemekte) ve "Yaş ve kuru ne

varsa hepsi apaçık bir kitaptadır"⁴⁰ şeklindeki ayeti de (delil göstermektedirler). Çünkü (her şey kitapta vardır ve) kitap da Hz. Peygambere indirilmiştir (demektedirler). Cebrâil'in (a.s.) (Hz. Peygamber'e sihri yerini) haber vermesi abes değildir. Çünkü bu, Hz. Peygamber'in Muavvizeteyn surelerin inmesiyle Yahudilerin yaptığı sihri öğrenmesi, dinlemesi ve mahiyetine vakıf olmasından sonra vaki olmuştur. Eğer, Hz. Peygamber'in, Beydâvî tefsirinde de geçtiği gibi, Muavvizeteyn surelerin inmesinden sonra Cebrâil'in (a.s.) haber vermesiyle (değil de) daha önceden haberi olmuş olsaydı (onların iddiaları doğru olurdu) ve Hz. Peygamber tedbir alır, dikkatli davranırdı. Tarih sayfalarında büyüünün etkilerinin büyüklüğü hakkında anlatılanlar, bu yolda yürüyenlerin (sihri kendisine meslek edinenlerin ruh hallerindeki) iniş çıkışların ve verdikleri mücadelenin bir sonucu olarak mecazidir. (Sihir), mucize ve keramete karşı kullanılan bir unsur olması hasebiyle büyük günahtır. (Ancak) mucize ve keramet ile arasındaki farkı göstermek (insanlara izah etmek) amacıyla yapılırsa, öğretilmesi ve öğrenilmesi caizdir. Karaca Ahmed (?) Nesefiyye (akaidi) üzerine böyle demiştir.

Helal olan sihre gelince (İslamî değerlere ve kurallara) muhalefet ve alay etmeksizin süslenip güzelleştirilerek söylenen söz, helal sihirdir. Ali el-Kârî (öl. 1014/1605) bu anlamda sihir için birini övmek ve yüceltmek şartıyla kullanılabilir demiştir. Bunun anlamı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "*Beyanda sihir vardır*" veya "*Şiirde sihir vardır*" şeklindeki sözlerini işaret etmektedir. Allah (c.c.) "*Bu apaçık (büyük) bir sihirdir*"⁴¹ ayetiyle sihir lafzını, belagat ehli Arapların ağzından, onların Kur'ân ayetlerini kastederek (acziyetten sarf ettikleri) bir söz

⁴⁰ el-En'âm 6/59.

⁴¹ el-Yunus 10/76.

olarak kullanmıştır. Bu da delalet etmektedir ki kelimada, sözde, helal sihir olarak isimlendirilen bir tasnif bir niteleme söz konusudur. Bu babtan olmak üzere ârif (billah, mutasavvıf) el-Câmî (k.s.) (Abdurrahman, Molla Câmî (öl. 898/1492) dîvânında bir beytinde şöyle demiştir.

“O peri yüzlü güzeli sözün büyüyle/cazibesıyla büyüledi. Bundan dolayı derler ki Câmî şair değil büyücüdür.”

İkinci Bâb: Göz (Nazar değmesi): Biliniz ki gözün (nazarın) tesiri, ancak bakılan şeyin idrak edilmesi (göz teması) ile mümkündür. Eğer dedikleri gibi (gözün, nazar edilen şey) üzerinde fazladan (hiç beklenmeyen) bir etkisi görülüyorsa (söz konusu şey) göz değmesine değil başka bir sebebe dayanmaktadır. (Bu durumda) göz (nazar) değmesi söz konusu değildir. **Gerekli açıklamaya gelince:** Malum olduğu üzere (anlama-bilme bakımından) algı, temvîh (algıda yanılma/ilizyon) ve tahkik (algıda isabet/doğru bilgi) olarak ikiye ayrılır. Basar (göz değmesi) tahkiktir (sonuçları itibariyle gerçektir). Bu görme (göz değmesi), görme yetisi olarak isimlendirilen kabiliyetin bakılan şeyle teması ile etken hale gelir. (Nazarın) etkisi, halk arasında yaygın olarak sanıldığı gibi insanların güç ve kudretleri dâhilinde değildir. Aksine (nazarın etkisi ile ilgili) bu kudret sadece Allah’a aittir. Hiçbir kul, -dua edip Allahtan niyaz etmek dışında- Allah’ın sahip olduğu bu kudrete sahip değildir. **İkinci bir izah da şöyledir.** Dua (ile oluşan sonuç) elbette göz değmesi değildir. Burada mecazi manaya yönelmeyi gerektirecek bir zaruret de yoktur. (Bazı) muhalif düşünenler göz (değmesinin) hak (gerçek) olduğuna karşı çıkmaktadırlar. (Onların bu iddialarını) kabul etmedik, etmiyoruz. Kabul etmiyoruz çünkü Allah batıl (boş) yere bir şey yaratmamıştır. (Başka bir deyişle, göz/nazar), isabeti ilzam edecek/zorunlu kılacak (göze izafe edilen, *إصابة العين*: göz değmesi ifadesindeki *إصابة*/kelimesinin

yani) muzafın hazfedilmesi ile ifade edilen hakikattir, Allah'ın yarattığı mahlûkudur. Eğer gözde yani (إصابة العين) göz değmesinde mahzûf bir mecaz vardır denilirse ben de; isme eklenen ekin/tamlamanın (muzâfun ileyh) hakiki anlamıyla var olabilmemesinin ancak muzâfın (tamlanan ismin) hazfedilmesi şartı ile mümkündür derim. (Mesela إصابة العين حَقَّ ifadesindeki) Hak (حق) kelimesi (mahzûf olup) Vâkî' (واقع) kelimesinden mecazdır. Bu da (hakiki lafzın hazfedilip mecaza yönelmeyi gerektirecek) bir karineyle olmaktadır. Bir Velî'nin bakışı ise -burada (الولي) kelimesindeki elif-lâm "Lâmu'l-ahd" olarak kabul edilmelidir-⁴² keramettir ve (bakılan için) dua olarak alınmalıdır. Diğer tüm olağanüstü durumlarda da hal böyledir.

Göz (değmesine) dair şu mesele anlatılmaktadır. Hz. Peygamber'e, insanlara hitap ederken göz isabet etmiş (göz değmiş), dizleri titremiş, O da insanlara saygısızlık olmasın diye hayâ ve edebinden (olduğu) yere oturmuştur. Hz. Peygamber'in nazara maruz kalması (bunun sonunda) gayet insani bir durum olarak beden zafiyete uğraması, Allah katında O'nun azamet ve asaletinden bir şey eksiltmez. Bu iki güruhun (sihirbazların sihri ve kem gözlülerin gözlerinin insan üzerindeki) aşırı (kötü) etkilerinden kaçınmamız (gerektiği) konusunda ihtiyacımız olan/bilmemiz gereken son şey de (insanların) söylediği gibi (bu kötü sonuçları doğuran sihir ve nazarı)

⁴² (ال) takısı (harf-i ta'rif), konuşmada önceden bahsi geçmemiş olsa da sözü söyleyen ve muhatap tarafından zihinlerinde mevcut bulunan bilgiler açısından belirli olan kelimelerin başına da gelebilir. Örneğin: "ذهبت إلى المسجد" "Mescide gittim" ifadesinde (المسجد) kelimesi (ال) takılı olarak getirilmiştir. Zira mescit denildiğinde gerek sözü söyleyenin ve gerekse de muhatabın zihninde bu mescidin hangi mescit olduğu hakkında bir ön bilgi bulunmaktadır. Her ne kadar kelime daha önce konuşmacılar arasında zikredilmemiş olsa da burada kastedilen her iki konuşmacının da bildiği ve akıllarına ilk gelen mescittir. Dolayısıyla örneğimizdeki (المسجد) kelimesi zihinlerdeki bu ön bilgiler dikkate alınarak (ال) takılı olarak söylenmiştir. Bu lâm-ı tarife teknik terim olarak zihinlerde bulunan bilgileri yansıttığı için ahd-i zihni lâm'ı denmiştir.

failleri için bir diyet veya kısasın belirlenmemiş olmasıdır. Eğer (bu iki şeye bir karşılık/ceza belirlenmemesi) bunlardan kaçınmayı gerekli kılıyorsa (o vakit) olağanüstü her şeyden kaçınmak elzem olacaktır. Bu nedenle biz, kelim kitaplarında da üzerinde durulduğu gibi bu iki olgunun İslam Akaidinde varlığı sabit olmuştur diyoruz. Ayrıca, (insanların) kendi ifadeleriyle, (kötü) tesirli göz değmesinin uğursuzluğundan ve vereceği rahatsızlıktan korunmak amacıyla, olgun sarımsak ağaçlarının dallarına takılan, kolye gibi çocukların boyunlarına ve tosun, buzağı gibi hayvanların boyunlarına asılan bazı (muska vb.) şeyler vardır ki bunlar Hz. Peygamber'in hurma ağaçlarının aşılması ile ilgili söylediği "*Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz*" hadisinin muhtevasıca nehy edilmiştir.

İşte açıklamayı murad ettiğimiz şeylerin baştan sona, enine boyuna bütün yönleriyle izahı bu şekildedir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Ve biz sadece ondan yardım dileriz.

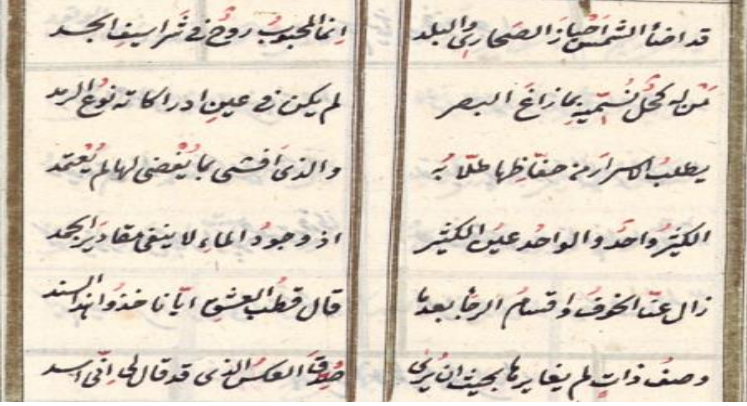
Sonuç

Dîvânın Arapça bölümleri üzerine yaptığımız incelemeler sonucunda edindiğimiz kanaate göre müellif kendince belli sebeplere istinaden yahut talep üzerine dînî ve güncel konularda bazı risaleler kaleme almış ve görüşlerini ve kanaatlerini dile getirmiştir. Bu konulardaki görüşlerini neden Arapça ifade etmek ihtiyacı hissettiği konusunda bir bilgiye ulaşamadık. Özellikle kelim ilmi çerçevesinde verdiği bilgiler ve tılsım ve göz değmesi konularını işlediği üçüncü risalede sarf ettiği sözler tartışmaya açıktır. Ancak bunlar bu çalışmanın konusu olmadığı için gerekli tenkid ve değerlendirmeleri konunun uzmanlarına bırakıyor ve üzerinde durmamayı tercih ediyoruz. Müellifin Arapça ifade biçimi karmaşık ve yetersizdir.

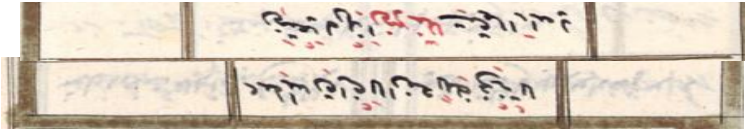
Cümle kurguları ve nahiv kurallarına riyeti zayıftır. Bunlar müellifin maksadının anlaşılmasını oldukça zorlaştırmaktadır.

Araçça Orjinal Metinler: Şiirler

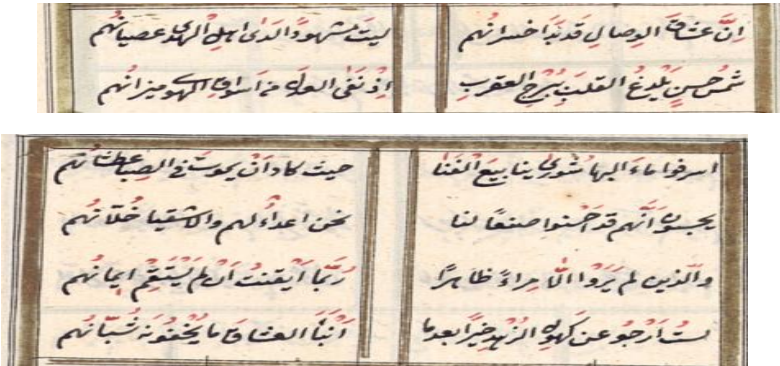
1. Şiir

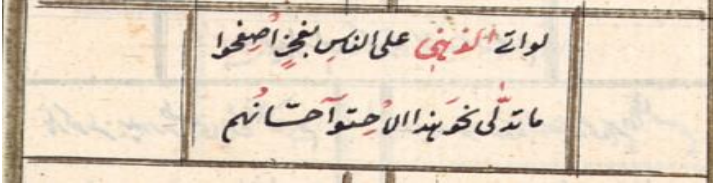
Ara beyit

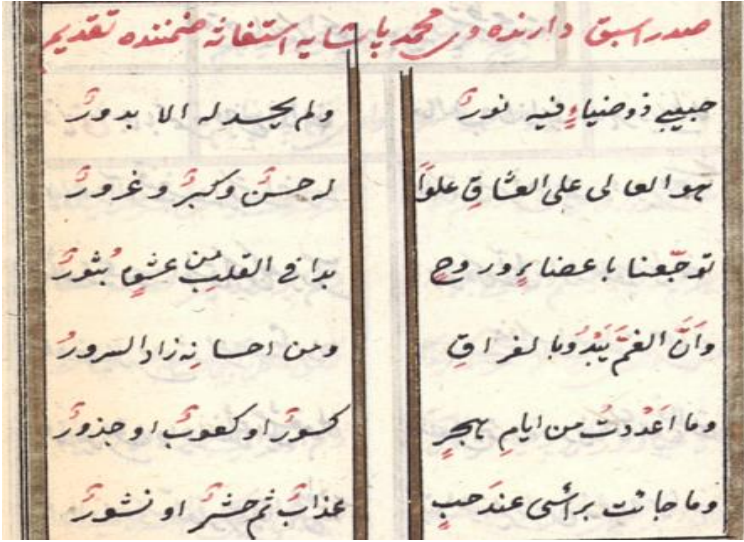
2. Şiir

Ara Beyit

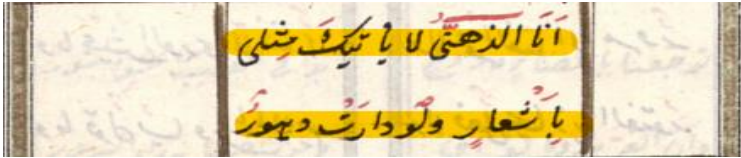
3. Şiir

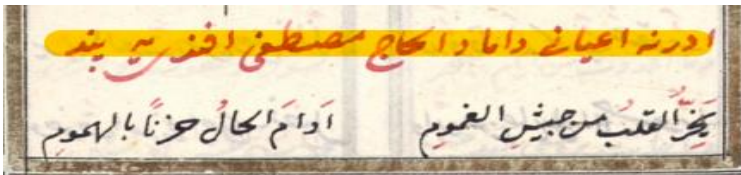
وقبرى يتجى عنه القبور	وموتى يشرح العناق حبا
اثاث يهدر عنها ذكور	تلعنا من الاعداء ضرا
لكم فيما انة عنكم اجور	اعينون فيا خلاان عوننا
وللعناق لا يعنى شعور	وفاء ضاع من قلب الحبيب
واقطار يعقبه السحور	لصوم الهجر افطار بوصول
له من جنس انى نذور	حبيب يعقل العناق دهر
بمن احكى بحاله يا صبور	حينا ناسجون الافراق
لنا صبر وسد الامور	انا المضطرب واد المنايا
ولا يعنى من المحبوب هور	فلم ينفع لنا جنات خلد
ولا عمر العنا الامور	وما عيش الورى الا فنا
ولا فعل يحاذيه الفتور	وما قول ريا وبالملام
عدو فاسد كلب عقور	يريد العض من رجلى زمانا
واين من جابهل الاسود	وخوف اسد في اصحب فضل

Ara Beyit

4. Şiir

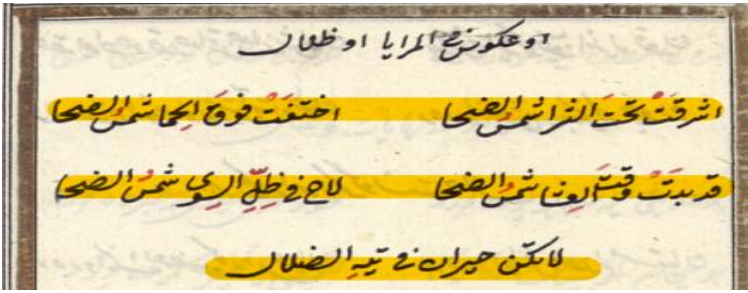
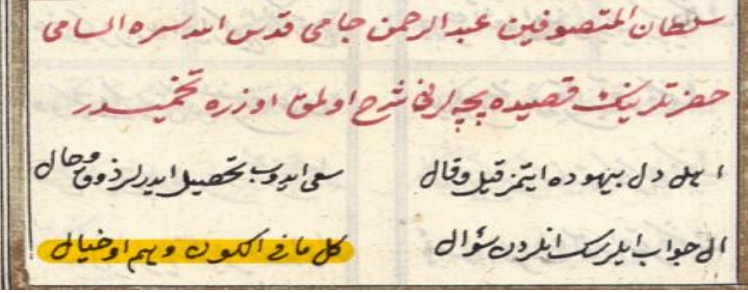
اضاع للمعزذات الوقاع سرو المرئي مستور بغير رجال استحبوا كرمهم وجدنا خوضير من عذوق انا المخلص بالبلور عموما طغى في عيبتنا زمانا د عصر سوق البرد في طبع الاديان كنت في العشق عيني ذوق نوم انه استيقنت جهل النفس البير وزيج العشق لا يبدو بربيل وما في قلبنا من نقد هم لقد كنت باسد عذوق مدار العز حسن او غناء	سهي الاضراس انواع الطعوم كما ان الشحوم بالخدم وان عادو عليكم بالخصوم خذ التراب في بعض السموم الم تغري حضنها من عموم بدا من سكرنا وجد الكرم تعال برد ايام الحوم ولولم يتبنا اهل الرسوم فقد حصلت فنا من علوم ولا يعرف الوغ بالنجوم اجاد العجز في اهل الرقوم فلولا العشق يبقى بالشموم روابع الحج حيث الشحوم
---	--

وان شئتم بعلم او بعدل ربح المكثار قولا واعزله	ان يبوحن جهول او ظلوم وجدنا الخيزر شخص كقوم
--	--

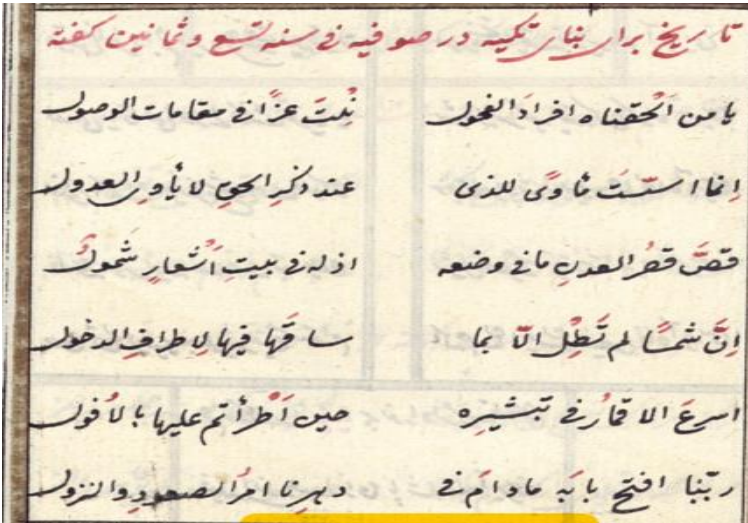
Ara Beyit

وما ذهنت الا شاع شعرا
با عراب واعجاب وروم

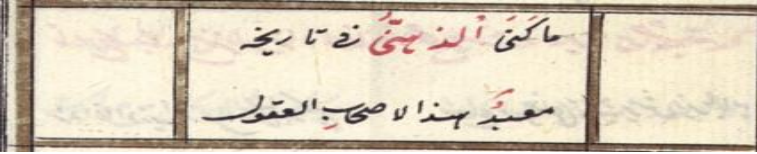
5. Şiir

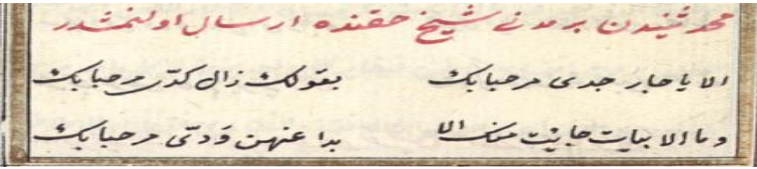
6. Şiir

Ara Beyit

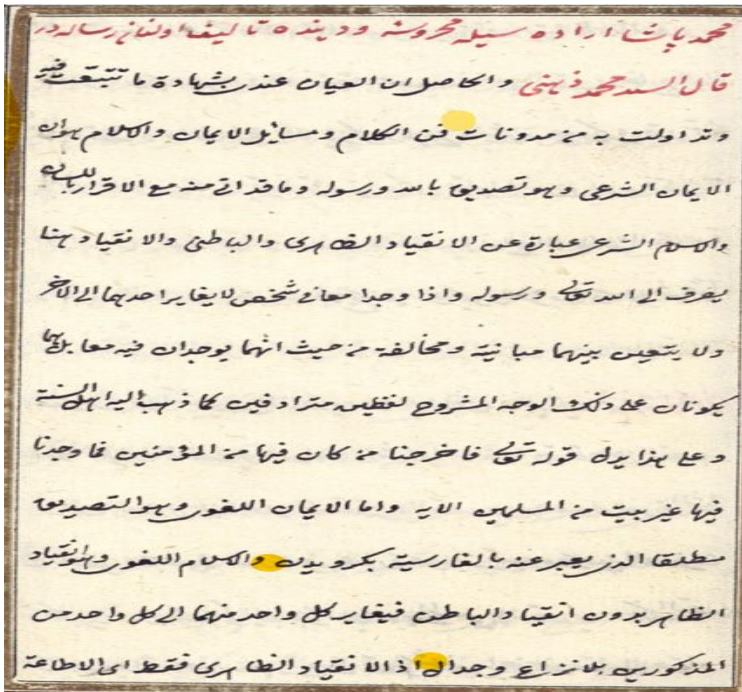

7. Şiir

Risaleler

1. Risale

باسم رسول الله وظاهر الحال ليس بعين تصديقها فان التصديق
لا يمكن ان يحصل الا في الصدق والصبر وبين القلب وخارج البيت
من التضاد والمعارضة مما لا يذكر ولا يبلغ ويشهد على ذلك قوله سبحانه
قالت الاعراب انما قلتم تؤمنوا ولكن قولوا اسلمنا الا ان قلتم انما
انزجوه اى سبحان بسم الله اطاعة بانواع اطاعة الظاهرة
واقسام اطاعة الخارجه فلا يخرج ان يكون مؤمنا وسما شرفيا
او منافقا والفرق بين المؤمن السلم الشيعى وبين اهل النفاق
فمنهضة على تشخيص الناقدين من اهل الحق والبقية **في قوله**
اسم اعلم ان التصديق سواء كان شرعيا او لغويا يوقف على التصور
توقف المعلول على العلة المستقلة والتصوير هو حصول صورة الشيء
في العقل وحصوله صورته فيه عبارة عن ترتيب مقتضى الصفوى
والكبرى ويعقب حكمه اياها **ابو سلمة** وهو المسمى بالتصديق وذلك التصديق
اذ كان بداهة لم يخفى ان تصديق الشخص هو فهو مقام الاجتهاد

واما اذا تابع اليه فهو العقل المصيب هذا اذا كان العقل غير طمان في تطبيقه
واما اذا ظن فيه يكون تعليقه على حقه وعظيم فان الايمان لا يجمع مع
اذن ظن فحالات تعليقه العقل المصيب الاستدلال **وكرر** ان ليس بحسب
والتصديق والتعليق ان التصور عبارة عن خفض تصور فحالة المجهدين
وشيوخ اليربين بين المسلمين والتعليق اشارة الى تعليقه قولهم بطريق العقل
من غير استدلال ولا كان مطالبا لواقف الحال لا يمكن ان التعليق موضوع
متا بانه الاستدلال لا انقول نعم ولكن الاستدلال بالمقابل للتعليق انما هو
الاستدلال المبتهل والاجتهاد فالاستدلال بالتعليق يتجاوز الاستدلال
الاصح والاي واراد لم يكن هكذا بل كان ما يقابل للاستدلال بالتعليق
العارة الاستدلال لزم ان يقع التصديق بالتصور هذا الاستدلال يتبين
من العلوية والمعلومية والتعليق المحرر عن العليل وهو لا يفتاد
بالقول المسموع لا يجز بين الناس في امور دنياهم يخبران صاحب الدعة
منهم لا يفتن بالاعتقاد اليه في مصلحة دنياه كيف يفتن في امر الدين واما

2. Risale

التصديق الجود التصور يخرج ان عارضة تليس بموجبه اصول ال
 الية وما يجهل التصور والتصديق علم بانفع قوة الصورية من ان
 الايمان هو المعرفة بالصدق والارزاق يتولد منهم عارضة الاكتفاء فم
 لا يبايون في معادهم ومنهم كمثل صفوان عليه راب فاصاب ال
 ذكر صلوا الية وذلك وشان من يرث الهام من ابويه وجيرانه وتضع
 من المعاملات الاسلامية اكثر من ساير الاديان والشرع يستعملون
 فادوم ويتحقق النارج غير مضم هذا اعواما رابا من الايمان وال
 تبارك اسم ربك ذي الجلال والاكرام **مخمس زاده كنه الخال مجتهد**
اشهر اية مما حقه من خلافة الله سبحانه تريب امانه رسالة در
 قال السيد محمد زيبى ان القرآن جاء بكرا وذهب بكرا اعلم بالهات
 سواء كانت حقيقة او مجازا معروفة الى الدوله من القرآن والا لوال
 بنسبة دلالة عليه دون الفخار عن الولاية لان ما كان مشاه **مستما**
 على الالهة والنفسيه من البلاغ ومن ايضا الكلام حقه بحسب المقام

الى الخطا بقية لبعض الخال ومرجعها الفصاحة وهي لغة اشيا السافر
 وهاتئ التيسر وهما والمراد والخطا اما خراب او تعقيد لفظي او معنوي
 فالكل محصور بالتمتع بالعدد والذات والذات في فنون النظم والنثر فالسافر
 يعرف بحسن السمع والخيال بالعرف والنحو والزبان بعلم اللغة والتعقيد
 اللفظ بالنحو والمعنى بالبيان والمطابقة لبعض الخال من النسخة يكون
 كمثل النسخة معدودة لظوا ايلها من المخطوطات مسلم اشيا قال الايمان
 ان القرآن معي لفظي وحديث اللفظ والمعنى كونهما داخلين في التران قوله
 نسخة كل لغة اجمعت الارسال الحكيم عان بانوا يمثل هذا القرآن الية
 لان قولهم ان ازاله اليها في عهده عبارة عن ادراك اوصافه اللفظية **المعقبة**
 والادراك بانها غير ازاله بيان بتمثل سواء كان لفظا المنقلبه بها عبارة عن **الكتبة**
 السماوية كالسورية وغيره عيان الايمان بمعنى الاحتضار والتعلم كانه
 قوله نسخة فانها لولا السورة **مزملة** الية او عبارة عن كلمات بقا الاثر **الصح**
 على انه بمعنى الابدان الكلام والامعارة بين ان يكون اللفظ والمعنى **الخالق**

التصديق الجرد التصور يشرح انه عارضة فليس بموجبه اصول اهل
 الرسية كما في حصول التصور والتصديق علم بانفع قوة الصورية من ان
 الايمان هو المعرفة بالصدق والالزمت يتعدونهم على وجه الاكتفاء في
 لا يباينون في معاديهم ومنقول عنهم كقول صفوان عليه راس فاحاط به العلم
 في ذكر صلوات الله عليه وسلم في بيانهم من ابيهم وبنينهم ويتفجع
 من المعاصيات الاسلامية اكثر من ساير الاديان والشرعهم يستعملون
 في اودم ويتفجعون الفارغ غير ضرم هذا اعراضا وما يباين من الايمان والاطم
 بها كواسم وركب ذكر الحيا والاكترام **مخبر زاده كنجده الحاج محمد**
اشتهر عليه مباحثه من خلف الله الحكام انه ترتيب اولها رسالة در
 قال السجده فيهم انه ان القرآن جاء بكرا وذهب بكرا اعلم ان الجلاء
 سواء كانت حقيقة او مجازا معروفة الى الدوله من القرآن والاللال
 بنسبه دلالة عليه دون التفكيك عن الدوله لانها لما كان **مشاهدا مستمرا**
 على الاله وصفه اللغوية من البلاغة وهي ان ايقاظ الكلام حقه بحسب المقام

في الخطاب ليعتض الخاتم ورجعوا النصاحه وهي لغة اشبه التناظر
 وهاتين النيات وهذا المراد اختارها ما غاير او تعقيد لفظي او معنوي
 فالعلم بخصوص القواعد العددية التي ذكرت في فنون النظم والنثر في التناظر
 يعرف بحسب السمع والخطب بالعرف والنحو والزبان يعلم اللغة والتعقيد
 اللفظي بالنحو المعنوي بالبيان والخطابة لتعريف الحال من الكلام يكون
 كمثل النسخة معدودة لظن ان اهلها من الخلق قامت مسلم انما قالوا
 ان القرآن معجز الخلق من حيث اللفظ والمعنى كقولها واظهرت القرآن في قوله
تسبح قبل ليله اجتمعت الالواح كبحر عماره بانها تمثل هذا القرآن الالهي
 لان لغوه ان ازاله البها في عهده عان عن ادراكه اذ صارت اللفظية المعنوية
 والا ادراكها **بلاغيا** بل تيان بمنزلة سواء كان لفظ الفصل منها عبارة عن
 السماوية كالسورة وغيره عماره الالبيان كحقيق الاحضار والتمثيل كانه
 قوله تسبح فانها لا يوجد من مثل الالهي او عبارة عن كلمات فيفاء الالهي
 على انه بمعنى الابداد والتمثيل والاعراضه بين ان يكون اللفظ والمعنى لفظا

في تعريفه التوازن من اصوله اهل السنة وبين ما تواتر عليه من انما والاصل
 ايضا انه معجز لهم حيث الادراك من طائر التناويل في قولهم وما يعلم
 تاويله الا الله يخفي اوها في هذا مع العطف بان الرسخين الذين اكرمهم
 اذ يتبع يعلم اوها في مستنون في باب الادراك هذا بناو على ان لا يتاقتض
 عدم كون الرسخين عاجزا عن ادراك القرآن بتاويله الى ان يكون
 القرآن معجزا للخلق من حيث الادراك سواء على ان الاستفهام المضارع
 وهو اخبار عن قوة الفعل وفعل مطلقا عنه خصصه بالاستقبال
 وادراكهم اياه بالبقوة لا يستلزم عدم كون القرآن معجزا لان نقد القول
 العدول عن الفهم بدون العودة الشرعية والعطف يستلزم ان يكون الله
 عالما بالبقوة اذ لا يعنيه كونه عالما بتعلمه الحقيقة بالنسبة الى العاقل
 الحكيم ومن العطف لان مداركونه عالما بالفعل في الحكيمية هي بعينها وعلى
 الاوجه المعنوية التي لم يعد الخلق على ادراكها من الحكم الالهية كقصة
 الامر والهي وعلم الغيبات وغيره فلم يزل ان يكون الحكيم راجعة اليه

واليه سلم انما صفة على الدال والادوات معا فان لم يكون الية عبارة
 عن المصاحبة التي هي شريكه في الية بالذات الوصف دون الية التي تترتب
 النفس بالشرح على ان اكثر ان في اكثره العلم هي كناية عن اللصوقا
 هو وصوله احد الشيين الاخر ذاتا وصفة حقيقة او مجازا نحو به او
 اي وصل به ذات ذو وصفة ليلما يلزم ان يكون الدال معجزا عند الحكيم
 انفاك عن المدلول اما بالا حركات الية فلا تليط ا على عدم القديم
 الوقوع الرئيسي بالاستماع والاما إمكان الوقوع فلا يوقع عليه
 عدم الحوادث الوقوع هذا بناو على ان يجوز قراءة الية المتشابهة بالحقا
 عند الجملية لا يمكن ان الال شرط لوجه المدلول بعينه ان ينهها عنها
 ونصروا مطلقا نقول تحقق اللفظ والمعنى لا العكس جوارتها اللفظ
 في العلم بدونه لاننا نقول ان النسبة المشتركة بين المعنى الحارث والقديم
 لا يربطها به الحوادث والقديم ثم اعلم ان محض العفاهة والبلغة
 وقد توافر القرآن ليستا معجزتين للمصاحبة في الية مع ان الية في دخل

3.Risâle

في الناس لانها لا تخلو من ان يكونوا اشتها مقدمه الناس اولاً لان
 سبيل الله لان عدم الاقتران على الايمان بجلها يستلزم عدم ادراك
 صنایع اللفظ اولاً بالنسبة الى الصيغ وعدم الادراك على صنایع اللفظ
 ما هو عليه يقتضي عدم الاطلاع على المعنى وهو بوجوب ادراكه وذلك على
 فرض التبليغ لكونه لا يخبر عن مجرول نفسه كما لا يستلزم ايضاً استقناء
 بالعبث ثانياً بالنسبة الى غير الصيغ من العلم فتتحقق عندهم ادراك المعنى
 ودار النجاة في القرآن ليس المعناه اولاً بالذات لكونه غير مقصور على
 فهم لفظه ثانياً بالعرض بحيث ان كونه اللفظ مدار النجاة عبارة عن جنة لا تدل
 على المعنى المعجز وهذا ايضا غير مقصور على اللفظ الغير المعجز اذا دل على المعنى
 المعجز بغير المعجز البنية وصيرورته معجزاً بحسب الدلالة لا بوجوب صيرورته معجزاً
 بحسب الوجود الباقية كالنفاضة والبلاغة وغيرها والاى وان فرض
 عدم دلالة علمه على مهمل فضلاً عن كونه معجزاً فكان لفظه لفظه فوجهه
 فلم يكن الصفتان السار والحين الانية ناظر على المعنى دلالة اللفظ وكذا قوله

فان قرأ سورة الآية ووقع النفاضة والبلاغة في درجة الاعجاز لظهورها
 ليس شرط لصحة الوتران بل هي ان الوتران لا يكونان هما الا بتماز في النفاضة
 والبلاغة الواقعيين في درجة الاعجاز لظهورها وان الله هو العظيم الحكيم
محرر شيبه ويجوز ان يفسر **بسم الله الرحمن الرحيم** تبييناً لشمس
 حمد من دل المهره من العلم على تصحيح الخطات المتداولة بين الجهلاء
 وصلوة على نبي خيرة تحقيق نجاح العقلاء في الدارين كالنواكح في القرآن
وبعد قال السيد محمد سعيد هذه الاماير لا ياتيها من المقاصد
 والمساكن ما صدق رايه الرنة الجملة من العلوم وثمارة اشرفه
 الخيرة من الامام في مولده تأخر التبريح واصابة البحر وما كان فيها
 النفع والضرر سئلت الحانة الى حرة التي تاهد لهما يوم في هجرته
 الشكوان ان يرد لنا مقدمات تحمل علو المعصمات وتنفق ارباب
 الشكليات وكيسر على البابين الهما بين وبينه اهدى السير في
 ذلك الثاني المعين ويرجع من تبيينه ان شجرتها ما مر للربوب والاعمال

في الناس لانها لا تخلو من ان يكونوا اشتها مقدمه الناس اولاً لان
 سبيل الله لان عدم الاقتران على الايمان بجلها يستلزم عدم ادراك
 صنایع اللفظ اولاً بالنسبة الى الصيغ وعدم الادراك على صنایع اللفظ
 ما هو عليه يقتضي عدم الاطلاع على المعنى وهو بوجوب ادراكه وذلك على
 فرض التبليغ لكونه لا يخبر عن مجرول نفسه كما لا يستلزم ايضاً استقناء
 بالعبث ثانياً بالنسبة الى غير الصيغ من العلم فتتحقق عندهم ادراك المعنى
 ودار النجاة في القرآن ليس المعناه اولاً بالذات لكونه غير مقصور على
 فهم لفظه ثانياً بالعرض بحيث ان كونه اللفظ مدار النجاة عبارة عن جنة لا تدل
 على المعنى المعجز وهذا ايضا غير مقصور على اللفظ الغير المعجز اذا دل على المعنى
 المعجز بغير المعجز البنية وصيرورته معجزاً بحسب الدلالة لا بوجوب صيرورته معجزاً
 بحسب الوجود الباقية كالنفاضة والبلاغة وغيرها والاى وان فرض
 عدم دلالة علمه على مهمل فضلاً عن كونه معجزاً فكان لفظه لفظه فوجهه
 فلم يكن الصفتان السار والحين الانية ناظر على المعنى دلالة اللفظ وكذا قوله

وكيل الباب الاول في النبرنج وهو ما عرف الغفة النبرنج مطلقا
 واما اصطلاح النبرنجية المشرفة من معان النكاح وكلمة النكاحين
 من اهل السنة والمحققين من المصنفه واهل الشرح هو التوحيه الخليل
 بالتوليد اما انه توحيد فلانه لو لم يكن توحيه لان تحققت ولو كان كذا
 الحالت دعوى فلا نبرنج اما اثبات الملازمه الثانيه وهوانه لو لم يكن
 دعوى الحالت لا يلزم الا لا التمس وهو على انواعها ما يؤخر حيث
 الجسم التعليمي كالمشايخ اللوح ومنها ما يلزم حيث الجسم الطبيعي
 كراحيه الورود مع الدماغ ومنها ما يلزم حيث الطبيعه كحرارة النار
 مع المحور واما بيان الملازمه الثانيه وهوانه لا يتردق اما افارط
 العاده اوله الاول سنة اراض ومعجزه وكرانه ومعونه وسترادج
 واثانه والثانيه الاستجابه مع القطع بان الصلح يتوقف على محبت عظيم
 اما ان الاراض والمعجزه والكرانه ليست نبرنج فلان النبي والوله
 معصومان عن الكبره عمدا وهما بمعنى انها تستعصمون منها والمعونه

فلانه يجوز ان يصدر النبرنج من الكافر واما الاستدراج والاثانه فلنحو
 التوحيه النبرنج من المؤمن واما الاستجابه فلا تدخيل على ما سبانه اما ان
 ان التوحيه نفس فلانه لو لم يكن جنب الحان العقبى جنب واما ان قريب
 فلانه ليس بينه وبين النبرنج خلق يفرقه وكل من خلق هذات ذاما اثبات
 اثبات الصغرى وهو فلانه لو كان بينهما شيء يفرقه الحان تحققت او
 فان كان الاول فقد اطلقناه وان كان الثاني فقد حصل المطلوب
 وعلى هذا النص القدر الضم عند قوله تعالى فالتقى السحرة ساجدين
 من سورة الشعراء بقوله وفي ذلك على ان تنهى السحرة تنهى عن
 قولهم فاذا هبالهم وعصيتهم بقره وذلك انهم لم يزلوا يقولون
 ضربت عليها الشمس اضربت انهي ويؤيد الشيخ ابو الليث عند قوله
 تعالى فلما اتوا الجبال والعصى سحر والاعين التمس وستر بهم قوله
 وقد كانوا فاطوا الجبال وجعلوا منها ابالصاص وحسوا بالبريق حتى
 انما التوحيه تحركت انهي واما انه قيل فلانه بلغ الهال بذكر انما اشتر

وظهر في هذا شيخ فهو مجمل **باب الغيب** فلانه لو لم يكن الغيب
 لكان حكمه حكم التحقيق **باب الكبري** وهو ان لا يلازمه الا
 حقيقة فلا يخرج من ان يستلزم الي ما يدركه في حكمه ولا يشكرك
 فالاطراف ان ضا بيان **باب الغيب** فلانه بمنزلة عايت رتبة العوالم
باب الغيب فلانه قد ينزه عن الجنس القريب وذلك ما قاله القاض
 في تفسيره لانه المرفوضه فيمنه اليه انها تتحرك انتهى وشهد عليه الشيخ
 المشايخه بزيلا قوله المار لان الزيق لا يستقر في مكان واحد
 فلما طلعت عليها الشمس صارت سميها بحيث تنظر منه فاذا الكواكب
 امتسكت بالحيات فدخل منه الخوف ونظر النصارى الى ذلك فحرفوا
 من كثرة الحيات فذلك قوله فاستر بهم بعض افق قلوبهم وطمع
 انتهى **باب التوليد** بيان ان المبشرة لا يوجد في العوالم ابا و
 ذكره القاض لانه قد يقع في حيز النفاثات في العقد من قده وخصيصه
 لما ذكره ان يكون اسما للعلم في احد مرتبة عقده في وترد في غير فرض

دم ونزلت المعوذتان واضمه جبريل بموضع السحر فارسل عليا فاجاب
 بقراءة عليهما عليه فكان كما قرأه اذ اخلت عقده ووجد بعض الخفة
 فنجحت عنه عريف وعميقا لا لا يخرج من ان النبي ادم يعلم سحر اليهود
 قبل نزول المعوذتين اذ كان الاول فرضة هو لا تقاض
 الا في حيز ان يستمع التاثيرات مع بالحواس من الهمس السحر والاعلم
 الغيب احد ولولان نبيا الاله اعلم اسرع وعليه ان جواز عدم نزول
 الايات التي عينت حقيقة السحر وتأثيره بعد على ما استشهدنا اننا
 وان كان الشئ فرضة هو ان خوف مزاجه يتخلل طبيعة الفرد سحر
 اليهود من التاثير الى نزول المعوذتين ونوهد هذا ايمان القاض
 بمادة المرض وكذا تصدق ان يجد بعض الخفة حين نزول المعوذتين
 فان قيل ان لم يكن مرضه من تأثير السحر لزم ان يكون انزل المعوذتين
 واهب جبريل بموضع السحر وانحل كل عقده بقراءة كل آية عبثا
 في الصدرة التي يطبع النبي ادم على ذلك السحر في وقت النزول

هذا ناسه **اجيب** **منه** بان انزال نوع العوذتين اعتبارا للنهي لم يعقد
 ونوع الهمودية فقط بما علم ان نوع قد اضر اليه ام لم يضر لان كان يكون
 كائن عليه بقوله **ولا رطب ولا يابس الا في كتاب مبين** والكتاب منزل
 عليه **واما اجاب** جبريل ام ليس بعثت فذات قد وقع بعد حصول الاعتقاد
 للنهي ام بعد رسمه واظهاره سبحانه ليهود في العوذتين ولو لم يطبع عليه
 من قبس على ما وقع في تركيب القاهر من اجاب جبريل بعد نزول العوذتين
 وكذا الافعال قد تميز **واما** **من** عظيمة تاثيرات السحر في صفى الخلق
 فجزء من آثار تزييت الالكين ونزولهم في عبادة العارح
 والتملة والمنازة **واما** **كبرية** فكلونه آية المعارضة بالمعجزة
 والكرامة فلما جاز تعليمه وتعلمه ان كان الفرق بين السحر وبينها
 كما قال فرجه احمد على النسفة **والسحر** **الحلال** وهو السحر الحلال العادي
 عن الاعتراض والطعن بعد ان يترخف فيه قال العلي القاري
 وقد يستعمل السحر مقيدا فيما يمدح ويحذر انتهى هذا معنى قوله وان

في البيان سحر وان في الشعر سحر وقد هي السحر اطلاق السحر
 على الكلام في لغات العرب فلهذا ان هذا سحر عظيم على ان الاشارة
 للقرآن وذلك يدل ايضا على ان في الكلام نوعا يسمى بالسحر الحلال
 ومن هنا قال العزيم الحجازي قد سره في ديوانه **بيت** ان بر دورا
 بافون سخن سحر کرد زان سبب کوبيدت عن سبت جامي سحر است
الباب الثاني في العين اعلم ان البصر ليس له تاثير الا اذا ركز
 بالمبصر واذا كان له تاثير زاوية عليه كما قالوا اما قالوا ان يكون الدعوة
 فخاصية عين **اما بيان الملازمة** وهو ان في العلوم انما تنفع
 بالتمويه والتحقيق والبصر تحقيق وهو لا يؤثر الا بالتمسك حيث
 قوة التي تسمى بالباهرة وان تاثير الذر شاع بين الهمس ليس
 في مقدور الخلق بوجه مقدور نوع ولا يقدر العبد على اصداره
 اسرع الا بالدعوة **اما بيان الثاني** وهو ان الدعوة غير خاصة
 العين اليه فلا ضرورة بالهدول الى المجاز وقد اهتم الخلف بالعين

حقی قلم سلم صحیحہ دلم سلمنا اناسلم ان حقیقۃ العین یعنی ان اسدغ
 ما خلق شیئا باطلا واد مخلوق للحق تعالیٰ علی حذف المصنف یسئلہ اصحابہ
 واثیرہا فان قبل العین یعنی اصحابہ العین علی ان فیہا محاذ فیہا
 قلت شرط لكون المصنف الیه حقیقۃ عند حذف المصنف والحق ہا فی حق
 الواقع والا ما قامت القرینۃ علی حدیثہ واما نظر الولی ان الامم العربیہ
 کرامۃ متوقفۃ علی الدعوة لکن الحارث سائر الخوارج واما کلوہ
 من ان العین اصابت للنبی صم و یو یخطب فابنہ کتابہ و تعد محمولہ
 علی الخیا الصادرہ عدم الموائسہ و ہذا لا ینافی فی حق النبی صم عند
 اسرع لام حاد ہا بت البشیرۃ او علی وقوع ضعف الامساج البدنیۃ
 مصداقا فانہ لکن النظر و آخر ما اھتجنا بہ علی امتناع التاثرات الارث
 اللاحقۃ بما دتہ القیاسین لکانوا عدم تقدیر القعد والدیۃ علی القائل
 بہا لا یقال ان استلزم عدم التقدیر لا امتناع لزوم امتناع اقوالہم
 کلہا لا یقولون قد ثبت وجودہ فی العقاید الاسلامیۃ علی ما نص علیہ

الکتب الکلامیۃ واما ما علقوہ علی شجرۃ بانعہ من الشوم والقلاۃ اللتہ
 فی اعنای الاطغان ورتاب العجیل و قوامہ ہذا الرفع العین الحاد
 من باب البطیرۃ والہاتۃ ولای بد ہذا نہیہ و من صورۃ التوقفۃ فیما
 النخل بتدل انتم اعلم بامور دینکم الحکایت ہذا تم ما اردنا ما بیانہ
 من اول الی آخرہ سہلا وجمالا و اھم مد رب العالمین و یسئعین
قافیۃ المیزان علی آخرہ منسختی اولین غزلہ کہ امضا مقصدہ بانہ
 بیسین ویکہ ادر کہ خبرتہم کو بنیم یعنی بعضا اعظم بعضا کم بنیم
 جنت لفر دین سعادۃ کلام بکون ہر خبر دہ فی الاقران اولن آدم بنیم
 سنیۃ اعدایہ تیغ غیر تدر باروس برلی مشکل بارہ و وضع و ان کلام بنیم
 با کز اشعار اید ان کز کز ہر ہر نظام نظم بید نظام و کز بنیم
 اسم و فعلی سبب حق لا یفجر فراد ب
دینسا ہر ہر ہر اہل فسخ و کسر و ضم بنیم
 و صلح علی حذر آلہ جمعین

Kaynakça

- Armutlu, Sadık.** *Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri Şahsiyetler, Türler, Gelenekler (I-II)*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2021.
- Bağdatlı İsmail Paşa.** *Keşfü'z-zunûn zeyli*. haz. Şerafettin Yaltkaya. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- Bursalı Mehmet Tahir.** *Osmanlı Müellifleri*. çev. M. A. Yekta Saraç. Ankara: TÜBA Yayınları, 2016.
- Çınarcı, Mehmet Nuri.** *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü'sşu'ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Erdem, Sadık.** *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı-İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*. Ankara: AKM Yayınları, 1994.
- Han, Mustafa.** *Keşanlı Zihnî Divânı - İnceleme-Tenkidli Metin*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Mehmed Süreyya.** *Sicill-i Osmânî*. haz. Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Nalbat, Muhammet.** "Keşanlı Zihnî ve Dîvânı'nın Yeni Tespit Edilen Müellif Nüshası Üzerine". *Turkish Studies Dergisi* 17/2, (Haziran 2022), 659-681.
- Öztekin, Özge.** "Zihnî Seyyid Mehmed Sa'îd Zihni Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. TEİS, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 15 Mart 2024. <http://teis.yesevi.edu.tr>
- Seyyid Abdülfettâh, Şefkat.** *Şefkat Tezkiresi (Tezkîre-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî)*. haz. Filiz Kılıç. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.

Seyyid Mehmed Sa'îd Zihnî. Dîvân-ı Zihnî. İspanya Milli Kütüphanesi El Yazmaları Bölümü. MSS/12203.

Silâhdâr-zâde Mehmed Emin. *Tezkire-i Silâhdâr-zâde.* çev. Furkan Öztürk. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008.

Şeyhülislam Arif Hikmet Bey. *Tezkiretü's-Şu'arâ.* haz. Mehmet Nuri Çınarcı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2019.

Tuman, Mehmed Nâil. *Tuhfe-i Nâilî.* çev. Cemal Kurnaz- Mustafa Tatçı. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.